

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Louise Björkeroth

Barnets bästa - särskilt om
nationell adoption och
vårdnadsöverflyttning av
familjehemsplacerade barn

Examensarbete
30 högskolepoäng

Titti Mattsson

Familjerätt

HT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar och begrepp	6
1.4 Metod och material	6
1.5 Disposition	7
2 ADOPTION SOM FENOMEN UNDER 1900-TALET – BARNETS BÄSTA UNDER UTVECKLING	9
2.1 Inledning	9
2.2 Den första adoptionslagens framväxt	9
2.2.1 Sverige under 1900-talets början	9
2.2.2 Tankar före den första regleringen av adoption	10
2.3 Adoption enligt 1917 års lag och dess utveckling	11
2.3.1 Arvsfrågan i fokus – svaga adoptioner	11
2.3.2 Hävning av adoption	12
2.3.2.1 Förutsättningar för hävning	12
2.3.2.2 Revidering av hävningsmöjligheterna	13
2.3.3 Barnets bästa- det goda föräldraskapet	13
2.3.4 Första stegen mot de starka adoptionerna	14
2.4 Adoption under 1950-talet- vägen till de starka adoptionerna	15
2.4.1 Inledning	15
2.4.2 En ändrad syn på adoption och dess effekter	15
2.4.3 Barnets bästa- den biologiska familjen som norm	17
2.5 Adoption under 1970-talet- en brytpunkt i det svenska adoptionsinstitutets utveckling	18
2.5.1 Hävningsmöjligheten avskaffas	19
2.5.2 Barnets bästa	19
3 BEGREPPET BARNETS BÄSTA UNDER FORTSATT UTVECKLING	22

3.1	Inledning	22
3.2	Barnkonventionen	22
3.3	Begreppet barnets bästa i svensk rätt	23
3.4	Två direktiv under utredning	24
3.4.1	Inledning	24
3.4.2	Dir. 2007:150	25
3.4.3	Dir. 2007:168	25
4	VÅRDNADSANSVARETS INNEBÖRD FRÅN ETT PRIVAT- OCH OFFENTLIGRÄTTSLIGT PERSPEKTIV	27
4.1	Inledning	27
4.2	Rätten till privat- och familjeliv	27
4.3	Rättslig och faktisk vårdnad	28
4.4	Det privaträttsliga perspektivet- vårdnadshavarens ansvar för barnet	29
4.4.1	Barnets grundläggande behov och vårdnadshavarens ansvar	29
4.4.2	Barnets bästa	29
4.5	Det offentligrättsliga perspektivet – med fokus på familjehemsvården	30
4.5.1	Bakgrund	30
4.5.2	Socialtjänstens ansvar	30
4.5.2.1	Familjehemsstatistik	31
4.5.3	Återföreningsprincipen	31
4.5.4	Insatser med stöd av SoL eller LVU	32
5	VÅRDNADSÖVERFLYTTNING ENLIGT 6:8 FB OCH ADOPTION	34
5.1	Inledning	34
5.2	Vårdnadsöverflyttning enligt 6:8 FB	34
5.2.1	Familjehemsförhållandet upphör	34
5.2.2	Rekvisitet: Uppenbart bäst för barnet	35
5.2.3	NJA 1993 s. 666	36
5.2.4	Treårsregeln	36
5.3	Övervägande om ansökan rörande vårdnadsöverflyttning	37
5.3.1	Barnets ålder och placeringstid vid en vårdnadsöverflyttning	37
5.3.2	Faktorer som påverkar en ansökan om vårdnadsöverflyttning	38
5.3.2.1	Skäl för en ansökan om vårdnadsöverflyttning	38
5.3.2.2	Skäl mot en ansökan om vårdnadsöverflyttning	38
5.3.2.3	Avslutande kommentarer	39
5.4	Adoption idag	40
5.4.1	Dess rättsverkningar och formella förutsättningar	40
5.4.1.1	Adoptionens syfte	40
5.4.1.2	Adoptanten och adoptivbarnet	40
5.4.1.3	Nationella adoptionsärenden	41

5.4.1.4	Socialnämndens yttrande rörande adoption av ett barn som är placerat i familjehem	42
5.4.1.5	Adoption utan vårdnadshavarens samtycke- tvångsadoption	42
5.4.2	Adoptionsstatistik	43
5.4.3	Domar rörande nationell adoption	44
5.4.3.1	Dom om styvbarnsadoption	44
5.4.3.2	Dom om registrerad partners närståendeadoption	44
5.4.3.3	Dom om styvbarnsadoption mot biologisk faders vilja	45
6	ANALYS	46
6.1	Inledning	46
6.2	Hur har begreppet barnets bästa vid nationell adoption utvecklats under 1900-talet?	46
6.3	När det offentliga ingriper- en ändring av den faktiska och/eller rättsliga vårdnaden	49
6.4	Vilka är anledningarna till att socialtjänsten väljer att ha kvar ansvar för barnet respektive lämna över det till nya vårdnadshavare/ adoptivföräldrar?	50
6.4.1	Institutet vårdnadsöverflyttning och barnets bästa	50
6.4.2	Nationell adoption idag och barnets bästa	52
6.5	Slutsatser	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	59

Summary

The fundament of this dissertation is the best interest of the child and how this may be secured in the best way for those children which have been placed in foster homes during a longer period of time. In accordance with Swedish law parents (parent) are the custody holders and have the primary responsibility for their children. Public authorities are only expected to interfere in the family sphere if and when the parents' care of their children is insufficient. The public intervention may take place on a voluntarily basis with the help of the *Social Service Act*, or on an involuntarily basis and then through the use of the *Care of Young Persons Act*. Both types of intervention may result in a placement of the child in a foster family or institution. Approximately 15000 children are taken care of by society every year, of which approximately 11000 are placed in foster homes. The high number of children placed in foster families is based on the assumption that the foster family is thought to be a better complement to the biological parents compared to the institutions.

The principle of reunion is the ultimate objective for the Swedish foster family care program, meaning that it is expected that in due time those children will be reunited with their biological parents. This is why all care outside of the biological family home is to be seen as a temporary solution for families with problems. In some cases it appears impossible for the child to reunite with its biological parents. The Swedish legal framework contains two exceptional legal frameworks, which have been used to a very limited extent, to better secure a child's placement over a longer period of time: the transfer of legal custody to the foster parents, and national adoption of the child for the foster parents.

Based on an adjustment of the legal framework in 2006 related to custody the best interest of the child is essential for all decisions related to custody, accommodation and daily care. Consequently this concept is considered to be of decisive importance dealing with questions related to transfer of custody and national adoptions. National adoptions have only been used to a very small degree during the last decades, but are now being reconsidered as an important tool to improve the concept of the best interest of the child. Two current and ongoing public investigations are being made by responsible departments, with the primary objective to establish if the best interest of the child is expressed adequately in the current Swedish legal framework. The significance and meaning of this concept has changed throughout the years, due to several factors, such as general progress of the society, political decisions and scientific aspects.

Therefore it now appears logical for responsible authorities and law-makers to find and implement a more reasonable balance related to foster families, the transfer of custody and national adoptions. This means that in specific

cases national adoptions should be considered to a bigger extent than these are today, in order to secure the main goal- the best interest of the child.

Sammanfattning

Utgångspunkten för detta examensarbete har varit barnets bästa och hur detta på främsta sätt kan tillvaratas för barn som under en längre tid varit placerade i ett familjehem. I enlighet med svensk rätt är det i första hand föräldrarna (föräldern) som skall vara vårdnadshavare och ha det primära ansvaret för barnet. Det offentliga skall först träda in när föräldrarna ej fungerar på ett tillfredsställande sätt i sin roll. Samhällets ingripande kan ske genom frivillig vård enligt SoL (Socialtjänstlag) eller tvångsvård enligt LVU (Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga), vilket kan leda till att barnet blir placerat i familjehem eller på institution. Av de cirka 15000 barnen som årligen omhändertas i samhällets vård via SoL eller LVU, är cirka 11000 placerade i familjehem. Det höga antalet familjehemsplacerade i förhållande till institutionsplacerade barn kan motiveras med att familjehemmet anses vara ett bättre komplement till de biologiska föräldrarna än institutionen.

Återföreningsprincipen är den svenska familjehemsvårdens överordnade mål och innebär att barnen skall kunna återförenas med sina biologiska föräldrar. Därför ses all vård utom hemmet i första hand som en tillfällig lösning på olika slags problem i familjer. I vissa fall ter det sig dock utsiktslöst för barn att återförenas med sina biologiska föräldrar. I det svenska regelverket finns då två undantagsinstitut, som använts i mycket begränsad utsträckning, för att bättre trygga barns placering på lång sikt: vårdnadsöverflyttning (i enlighet med 6:8 FB), som innebär att familjehemmets föräldrar övertar vårdnaden och nationell adoption, som innebär att dessa adopterar barnet i fråga.

Barnets bästa skall efter ändringar i vårdnadsreglerna 2006 vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Begreppet är således även ledstjärnan vid beslut som rör frågor om en eventuell vårdnadsöverflyttning eller nationell adoption. Nationell adoption har använts i mycket blygsam utsträckning i flera decennier, men har nu hamnat på debattbordet igen. Två pågående offentliga utredningar studeras nu av ansvariga departement, bl.a. för att utreda om barnets bästa kommer till uttryck på främsta sätt i lagstiftningen idag. Begreppets innebörd har förändrats under åren, vilket beror på ett flertal faktorer, såsom bl.a. samhällsförändringar, politiska beslut och vetenskapliga perspektiv.

Det förefaller därför logiskt att såväl lagstiftaren som tillämpande myndigheter nu får nya möjligheter att hitta en rimligare balans i fall som rör familjehem, vårdnadsöverflyttning och nationell adoption, för att tillgodose kraven på barnets bästa i större utsträckning. Sammantaget borde detta innebära att institutet nationell adoption i specifika fall får en ökad betydelse som främsta sätt att nå syftet – barnets bästa.

Förkortningar

Barnkonventionen

Bet.

Bl.a.

BO

FB

F.d.

HD

I.o.m.

JO

LVU

M.a.o.

NJA

Prop.

RF

SFS

S.k.

SkL

SoF

SoL

SOU

T.o.m.

FN: s konvention om barnets rättigheter

Betänkande

Bland annat

Barnombudsmannen

Föräldrabalk (1949:381)

Före detta

Högsta Domstolen

I och med

Justitieombudsmannen

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Med andra ord

Nytt Juridiskt Arkiv

Proposition

Regeringsformen (1974:152)

Svensk författningssamling

Så kallad

Skadeståndslag (1972:207)

Socialtjänstförordning (2001:937)

Socialtjänstlag (2001:453)

Statens offentliga utredningar

Till och med

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Familjen anses vara den grundläggande enheten i samhället och därigenom den naturliga miljön för alla dess medlemmar, samtidigt som den är särskilt betydelsefull för ett barns utveckling och välfärd. De flesta barn i Sverige lever under trygga förhållanden tillsammans med sina familjer. Detta gäller dock inte alla. Cirka 15000 barn faller årligen under samhällets vård, antingen på frivillig väg enligt SoL, eller via tvångsvård enligt LVU. Grundtanken är att familjehems- eller institutionsplaceringar skall vara temporära lösningar för barnet och att detta så snart som möjligt ska kunna återförenas med sina biologiska föräldrar. I de fall detta ses som en omöjlighet, kan undantagsvis en överflyttning av vården till familjehemsföräldrarna bli aktuell, vilket benämns vårdnadsöverflyttning. Det yttersta ingreppet är att barnet ifråga adopteras av familjehemsföräldrarna. Detta innebär en permanent förändring i detta barns liv som inte kan återgå. Barnets bästa förutsätts vara ledstjärnan vid tillämpningen av ovan nämnda regelverk. Definitionen av begreppet ”barnets bästa” ställs emellertid i dessa fall på sin spets. I Sverige råder det delade meningar om hur frågan skall besvaras. Då samhället i synnerhet under det senaste århundradet genomgått mycket stora förändringar, har även tolkningen av barnets bästa förändrats. Det synes som om tillgänglig forskning kring nämnda regelverk vad gäller vårdnadsöverflyttningsinstitutet eller de nationellt adopterade i Sverige är ytterst begränsad, vilket gör ämnet alldeles särskilt intressant.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att undersöka begreppet barnets bästa utifrån de två instituten vårdnadsöverflyttning och adoption för att söka klargöra hur barnets bästa för långtidsplacerade familjehemsbarn tillvaratas på främsta sätt. För att kunna få lämpliga ingångsvärden att klara ut denna frågeställning har jag bedömt det som nödvändigt att förstå lagstiftningen och resonemangen som förs av de beslutande aktörerna idag, och kommer därför inledningsvis göra en tillbakablick i adoptionsinstitutets utveckling under 1900-talet fram till idag.

De frågor som avses besvaras i uppsatsen är följande:

1. Hur har man argumenterat gällande nationell adoption under 1900-talet fram till idag och hur har barnets bästa därigenom kommit till uttryck?
2. När träder det samhälleliga ansvaret in i den privata sfären gällande vårdnadsansvaret?

3. Vad är innebörden av och vilka är de rättsliga skillnaderna mellan vårdnadsöverflyttning och adoption?
4. Vilka är de principiella motiven bakom att kommuner har kvar/lämnar över ansvaret för barnen till nya föräldrar/vårdnadshavare?
5. Är nationell adoption vid jämförelse med vårdnadsöverflyttning den främsta vägen att gå för att tillvarata barnets bästa?

1.3 Avgränsningar och begrepp

I det följande används endast de idag gällande begreppen familjehem, familjehemsföräldrar, familjehemsplacering och barn som placerats i familjehem. Således har begreppen fosterhem, fosterbarn etc. som hänvisats till i källor ersatts med ovan nämnda begrepp och utgångspunkten är att de har samma innebörd.

Jag har valt att utelämna en ingående beskrivning och analys av själva familjehemsvården i sig. Istället har jag fokuserat på de två instituten vårdnadsöverflyttning och adoption, då det är de instrument som den svenska lagstiftningen idag förfogar över för att bättre trygga barns placering på lång sikt. Möjligheten till vårdnadsöverflyttning finns i flertalet bestämmelser, men jag har endast valt att diskutera regleringen i 6:8 FB som således berör barn som varit placerade i familjehem.

Beskrivna och analyserade tingsrättsdomar gällande nationell adoption har valts ut oberoende av någon annan faktor än att de behandlar nämnda institut. Skälet till detta är att jag endast önskat belysa de faktorer som socialtjänsten tar upp för att förklara på vilket sätt adoptionen gagnar barnets bästa.

1.4 Metod och material

Utformningen av denna uppsats bygger på en klassisk rättsdogmatisk metod som karaktäriseras av att med hjälp av vedertagna rättskällor redogöra för och fastställa gällande rätt inom det område som utreds. Utgångspunkt tas i de regler som belyser begreppet barnets bästa som återfinns i föräldrabalken och barnkonventionen, med fokus på vårdnadsöverflyttning och nationell adoption. För att kunna utreda och tolka gällande rätt, har studier gjorts av lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin, som då legat till grund för framställningen. Till relativt stor del har även kompletterande källor använts, med tyngdpunkt på Socialstyrelsens rapporter, då dessa varit det enda utredande och uppföljande materialet inom vissa områden. Materialtillgången har varit relativt torftig. Detta torde bero på att vårdnadsöverflyttningen som institut är av undantagskaraktär som dessutom använts i mycket ringa utsträckning. Den nationella adoptionen som institut har hamnat på debattbordet igen efter decennier i skymundan. Rättspraxis på dessa områden är ytterst begränsad, men har använts i befintlig mån för att

illustrera hur bedömningen av barnets bästa vid vårdnadsöverflyttning och nationell adoption tillämpas praktiskt. Vad gäller vårdnadsöverflyttning i enlighet med 6:8 FB finns det endast ett HD-avgörande, som redovisas nedan i uppsatsen. För att en adoption skall bli giltig, måste denna godkännas av domstol. Domstolsbeslutet föregås av en utredning av socialnämnden som redovisas i domstolsprotokollen. Dessa protokoll vilka grundar sig på socialnämndens utlåtanden är av intresse då de visar vilka faktorer som är av betydelse vid avgörande om adoption. Tingsrättsdomarna gällande adoptionsfrågorna som redovisas i denna uppsats har valts ut oberoende av typ av nationell adoption, med motiveringen att domstolsprotokollen är snarlika, liksom socialnämndens utlåtanden. Jag sökte med kriteriet att adoptionsansökningarna beslutats om det senaste året för att utröna hur dagens resonemang förs av de beslutande aktörerna.

1.5 Disposition

I enlighet med svensk gällande rätt skall barnets bästa vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Det är begreppet barnets bästa med fokus på familjehemplacerade barn som kan komma att bli föremål för nationell adoption eller få sin vårdnad överflyttad till andra än de biologiska föräldrarna, vilket är i strålkastarljuset och vilket är en röd tråd genom arbetet.

Uppsatsens andra kapitel inleds med en tillbakablick i utvecklingen av adoptionsinstitutet i Sverige under 1900-talet fram till idag och hur man motiverat institutet med det föränderliga begreppet barnets bästa. Arbetets tredje kapitel belyser innebörden av begreppet barnets bästa idag i Sverige med en översiktlig del som behandlar barnkonventionen. I samma kapitel beskrivs de två direktiv, dir. 2007:150 och dir. 2007:168, som är under utredning, och vilka fokuserar på ett eventuellt tydliggörande av definitionen av barnets bästa i lagrummen för barn som behöver tas om hand av det offentliga.

I kapitel fyra förklaras vilka ett barns grundläggande behov är, vilket ansvar föräldrarna har, vilka situationerna är när samhället skall ingripa och vilka åtgärder det offentliga vidtar. Vårdnadsansvaret behandlas därför ur både ett privat- och offentlighetsrättsligt perspektiv.

Kapitel fem behandlar de två instrument som den svenska lagstiftningen idag förfogar över för att bättre trygga barns placering på lång sikt: vårdnadsöverflyttning och adoption. Relevanta rättsfall för att belysa situationerna tas upp, samt socialnämndens resonemang och ställningstagande.

I ett avslutande kapitel analyseras arbetets ditintills deskriptiva del. Denna del inkluderar den framställda bakgrunden, utvecklingen och framläggande av relevanta fakta för att ge svar på frågorna i syftet enligt punkt 1.2 ovan. Framför allt analyseras huruvida nationella adoptioner tillgodoser kraven på barnets bästa i större utsträckning än vårdnadsöverflyttningar gör. Här

belyses dels hur man argumenterat för nationell adoption under 1900-talet fram tills idag och det därtill föränderliga begreppet barnets bästa. Dels framställs när det offentliga ingriper i den privata sfären och vad en förändring av den rättsliga som faktiska vårdnaden de facto innebär. I den sista delen av analysen diskuteras anledningarna till att socialtjänsten har kvar ansvaret för barnet respektive lämnar över det till nya vårdnadshavare/föräldrar och genom vilket institut barnets bästa främst tillgodoses.

2 Adoption som fenomen under 1900-talet – barnets bästa under utveckling

2.1 Inledning

Genom åren har utredningar kring de olika frågorna gällande adoptionsinstitutet ändrat fokus i takt med samhällsförändringar och aktuella psykologiska teoribildningar.¹ Adoption är en process där olika privata och offentliga aktörer och instanser är delaktiga, samt där betydelsen av familj, föräldraskap och barnets bästa förhandlas. Processen, som pågår i ett samhälleligt sammanhang, präglas av politiska beslut, vetenskapliga perspektiv och kulturella föreställningar om barn, familj och föräldraskap.² Även om denna process har varit likartad har definitionen av barnets bästa förändrats genom åren. Adoption har alltid haft till syfte att ge barnet föräldrar, som i sin tur ger barnet vård, fostran och ett hem. Både samhället, lagstiftningen och synen på ett barns rättigheter har dock förändrats under de senaste hundra åren. Barnets bästa har varit det ledande motivet sedan lagens tillkomst, men bedömningen av begreppet har förändrats över tiden.³

2.2 Den första adoptionslagens framväxt

2.2.1 Sverige under 1900-talets början

Sverige var en fattigkultur under 1900-talets första decennier. Många hade ej de ekonomiska möjligheterna att gifta sig och bilda familj. Kvinnor gifte sig sent och var tvungna att försörja sig själva under en lång tid. Detta medförde problem för dem som födde barn utom äktenskapet. Enda möjligheten för de som hade svårt att försörja sig var att lämna barnen på barnhem eller i familjehem. De fattiga barnen förklarades vara ett nationellt problem och dessa var tvungna att räddas för såväl sin egen som för samhällets skull. Som ett resultat av detta etablerades barnavården som fält under 1910- och 1920-talen. Det var en period då nya lagar stiftades och centrala delar av svensk lagstiftning rörande familj och barn reviderades.⁴ Lagberedningen lade under dessa år fram förslag till lag om barn utom äktenskap, lag om äkta börd, lag om barn i äktenskap och lag om adoption. Lagar som på många sätt speglade den rådande synen på familjen och hemmet som barnets rätta miljö.⁵

¹ Socialstyrelsen, Adoption (2008), s 14

² Bohman (1995), kap 2

³ Singer (2000), s 238

⁴ Lindgren (2006), s 93f

⁵ Singer (2000), s 61

2.2.2 Tankar före den första regleringen av adoption

I ett utlåtande 1908 förklarade Lagutskottet att anledning kunde finnas att införa ett speciellt institut för adoptioner: det s.k. adoptionsinstitutet. Genom en lag om adoption skulle det då bli möjligt att reglera förhållandet mellan familjehemsföräldrarna och barnet de tagit emot i sitt hem med avsikten att ge barnet samma rättigheter som om det vore sitt eget barn.⁶ Lagutskottet utmålade frånvaron av en sådan lag som en kännbar brist i lagstiftningen, mycket p.g.a. att det var relativt vanligt förekommande att barn togs om hand i familjer av vuxna som inte var deras biologiska föräldrar.⁷ Syftet med införandet av adoptionsinstitutet i den svenska rätten var att det skulle bidra till att "afhjälpa sociala missförhållanden och utgöra ett led i sträfvandena att förbättra lefnadsvillkoren för fattiga och i olyckliga omständigheter uppväxande barn, företrädesvis för sådana, som äro födda utom äktenskapet". Det var här fokus på barn "med god naturlig begåfning" som skulle erbjudas tillfälle till en bättre utveckling. Lagen skulle ej medge att personer med biologiska barn fick adoptera om inte särskilda skäl förelåg.

Adoptionerna vid den här tiden skulle i praktiken komma att röra barn som sedan länge var familjehemsbarn i familjen.⁸ Särskilda skäl kunde vara adoption av en nära släkting eller av makes barn. Denna begränsning motiverades inte i lagens förarbeten, utan det hänvisades endast till utländsk rätt där så var fallet.⁹ Lagutskottet underströk även adoptivföräldrarnas tillfälle att genom adoption av barn ytterligare befästa sin äktenskapliga lycka.¹⁰ Det antogs att många par som ville ta emot ett barn i sitt hem avstod ifrån det p.g.a. den osäkerhet som rådde om vilket förhållande familjehemsföräldrarna fick till barnet. Familjehemsföräldrarna kunde med andra ord aldrig vara säkra på att barnet som de kanske fäst sig vid fick stanna kvar. En lagreglering på området skulle antagligen dels öka antalet familjer villiga att ta emot familjehemsplacerade barn, dels göra det möjligt att på ett bättre sätt tillvarata och skydda barnens intressen.¹¹

Andra faktorer som motiverade en adoptionslag var att adoption blev ett annat sätt att lösa barnens sociala problem på och vilket även bidrog till en lösning på samhällets svårigheter att försörja barnen. Barnet kunde genom adoption få en passande uppfostran och inte ligga samhället till last.¹² Genom 1917 års adoptionslag¹³ introducerades för första gången adoptionsinstitutet i svensk rätt. Lagen kom alltså till för att minska antalet barn i landet som växte upp under dåliga förhållanden, dvs. som en

⁶ Bet. LU 1908:19, s 7 ff.

⁷ Bet. LU 1908:19, s 1-2

⁸ Lindgren (2006), s 27

⁹ Singer (2000), s 242

¹⁰ Bet. LU 1908: 19, s 7

¹¹ Lindgren (2006), s 238

¹² Lindgren (2006), s 239

¹³ Lag (1917:378) om adoption

humanitär åtgärd och för att lösa ett försörjnings- och omsorgsproblem.¹⁴ Att adoptionen skulle vara till barnets bästa angavs som regleringens främsta mål.¹⁵

2.3 Adoption enligt 1917 års lag och dess utveckling

2.3.1 Arvsfrågan i fokus – svaga adoptioner

Lagen gav upphov till diskussion och åsiktsbildningar. En fråga som vållade debatt var om adoptivbarnet, liksom de biologiska barnen, skulle ha rätt till en laglott.¹⁶ Kritiska riksdagsledamöter hävdade att om så var fallet skulle detta hindra människor från att adoptera. De ansåg att barnets rättigheter och intressen skulle tillgodoses tillräckligt om de bibringades en god uppfostran och utbildning som överensstämde med adoptivföräldrarnas sociala position. Ett ytterligare gängse argument mot att införa laglotten även för adoptivbarn var att det vid unga år ej var säkert hur adoptivbarnet skulle komma att utvecklas. Skulle utvecklingen hos barnet senare visa sig vara positiv kunde adoptivföräldrarna alltid bestämma sig att testamentera till barnet.¹⁷ Laglottsförespråkarna å sin sida ansåg att laglotten skulle trygga adoptionsrelationen. Som barn skulle man ej behöva vara beroende av adoptivföräldrarnas goda vilja. Förespråkarna underströk att all barnuppfostran kan misslyckas, oavsett biologiska band eller inte. Om barnets rätt till arv kunde utgöra hinder från att adoptera saknades föräldrakärlek - den nödvändigaste förutsättningen för ett gott och lyckligt förhållande.¹⁸

Den nya lagen innebar att en ny form av familjebildning uppstod och legitimerades, som ej baserades på biologiska band utan på ett domstolsbeslut. Familjer utan biologiska band existerade redan, till exempel familjer med familjehemsbarn, men principiellt nytt var att familjekonstellationen kunde få rättslig sanktion och jämföras med en biologiskt grundad familj. Denna nya möjlighet med adoption av barn utnyttjades i stor utsträckning och redan under 1920-talets första år adopterades cirka 1000 barn.¹⁹ Målet med den nya lagen var att skapa ett barn-föräldraförhållande motsvarande det biologiska. Lagen som trädde i kraft 1918 ansågs dock av många strida mot denna intention. I fråga om arv visar de rättsliga reglerna att adoptivrelationen juridiskt sett var svagare än en biologiskt grundad relation. Adoptivbarnet hade samma rätt som barn i äktenskap till arv, så länge detta ej medförde att bröstarvinge led intrång i sin laglott. Regeln innebar – om testamente ej var skrivet - att adoptantens biologiska barn och adoptivbarn ärvde lika, såvida ej adoptivbarnen var fler

¹⁴ Socialstyrelsen, Adoption (2008), s 15, De behövande barnen var fler än adoptanterna.

¹⁵ Bohman (1995), s 308

¹⁶ Lindgren (2006), s 72

¹⁷ AKP 1917:49, s 8

¹⁸ AKP 1917:49, s 9f

¹⁹ Lindgren (2006), s 14

än de biologiska. Adoptivbarn begränsades dock på så sätt att detta ej ärvde adoptivföräldrarnas släkt. Reciprokt kunde ej adoptivföräldrarna ärva barnets släktingar heller. Argumentet för denna bestämmelse var att på så sätt att skydda barnet från att endast adopteras för ekonomisk vinnings skull, medan det ej fanns någon motsvarande önskan att hindra att egendom överfördes till barnet.²⁰ Den nya lagen om adoption band barnet till en ny familj, men den juridiska relationen till den biologiska familjen kvarstod. Detta innebärandes att barnet och dess biologiska föräldrar ärvde varandra automatiskt, och de hade en inbördes, subsidiär underhållsskyldighet.²¹ Denna "tvåfamiljstillhörighet" sågs alltså ej som problematisk. Rent principiellt stred denna idé mot att adoptivbarnet skulle likställas med ett biologiskt barn. Det biologiska bandet måste alltså tolkas som ett uttryck för en föreställning om det biologiska bandet som något naturgivet och orubbligt.²² Adoptioner enligt 1917 års lag brukar kallas för svaga adoptioner av den anledningen att barnet trots adoptionen fortsatt stod i ett begränsat rättsligt förhållande till de biologiska föräldrarna.²³

2.3.2 Hävning av adoption

2.3.2.1 Förutsättningar för hävning

Trots ett ifrågasättande av hävningsmöjligheten redan vid adoptionsinstitutets införande, konstaterade lagberedningen att parterna kunde ha sådana intressen att hävning framstod som befogad, varvid möjligheten infördes i lagen. Ett hävande innebar att alla barnets och adoptivföräldrarnas rättigheter och skyldigheter i förhållande till varandra upphörde, men också att förhållandet till den biologiska familjen automatiskt återupprättades.

Ett hävande skulle inte kunna genomföras om det inte fanns speciella skäl för detta. I lagförslaget motiverades hävning av adoption med utgångspunkt från barnet. Primärt poängterades det att ett barn som i låg ålder placerats i en familj inte hade någon möjlighet att påverka sin situation, och om adoptionen inte fungerade borde barnet kunna bryta relationen till adoptivföräldrarna. Detta kunde ske om adoptivföräldrarna misshandlade barnet eller ägnade sig åt kriminella handlingar. Hävningsmöjligheten var även för handen om adoptivföräldrarna försummade sina förpliktelser. Ytterligare ett hävande av adoption kunde vara att rekommendera även om barnet inte tog någon skada av att vistas i familjen - detta om barnet hade något ekonomiskt eller socialt att vinna på att återgå till den biologiska familjen. Det ifrågasattes alltså aldrig att ett barn skulle ha möjlighet att återvända till sin biologiska familj. Detta synsätt går i linje med diskussionen som fördes kring arvsfrågan. Den relation som skapades genom adoption var ej så stark att den inte kunde upphävas.²⁴

²⁰ Lindgren (2006), s 71f

²¹ Kommittébetänkanden 1917; förslag till lag om adoption 1913 s 61-67

²² Lindgren (2006), s 75

²³ Singer (2000), s 242f

²⁴ Lindgren (2006), s 75-76

Adoptivföräldrarna skulle ej få lika stor rätt som barnet att häva adoptionen. Den skulle begränsas till fall då adoptivbarnet grovt förgått sig mot adoptanten eller någon adoptanten närstående, eller om adoptivbarnet förde ett lastbart eller brottsligt liv. En skillnad gjordes mellan biologiska barn som adopterats och andra adoptivbarn. Hävningsmöjligheten skulle ej vara tillämpliga på adoptivförhållanden mellan en förälder och dess utomäktenskapliga barn.²⁵

2.3.2.2 Revidering av hävningsmöjligheterna

År 1944 reviderades adoptionslagen. Adoptivföräldrarnas möjlighet att häva adoptionen utvidgades. De kunde nu häva adoptionen inom en femårsperiod om barnet visade sig lida av någon form av fysisk eller psykisk störning eller av svår sjukdom. Därefter stod dock adoptionen fast. Dessa faktorer måste dock härstamma från tiden före adoptionen och vara okända för adoptivföräldrarna. Med sådana egenskaper hos barnet ansågs de grundläggande förutsättningarna saknas för att adoptionen skulle kunna fylla sitt syfte. Att vara bunden vid ett abnormt barn ansågs såväl bli en för tung börda för adoptanten, som skadligt för adoptantens biologiska barn.²⁶ Ända in på 70-talet användes familjehemsplacering som alternativ till adoption, trots att föräldrarna önskat eller lämnat medgivande därtill och trots att det fanns gott om villiga adoptivföräldrar, p.g.a. att barnet helt enkelt ej ansågs duga som adoptivbarn.²⁷ Sättet att argumentera var m.a.o. helt annorlunda än det som präglade arbetet 1917. Nu utgick man ifrån adoptivföräldrarna och deras behov. Hävanderätten utgjorde alltså ett slags garanti för adoptanterna och deras eventuella biologiska barn. Ur ett samhällsperspektiv ansågs även hävanderätten uppfylla sitt syfte, då riskerna med adoptionen ej skulle behöva avskräcka folk från att adoptera. I och med den reviderade adoptionslagen indikerades förändringen på adoptionens syfte. 1930- och 1940- talens befolkningspolitik, där tron på arvets betydelse och rädslan för avvikelser var stark, födde synsättet att det inte längre var självklart att alla barn borde adopteras.²⁸

Det dröjde ända till 1970 innan hävningsmöjligheten försvann ut ur lagregleringen.²⁹

2.3.3 Barnets bästa- det goda föräldraskapet

Adoptionsärenden vid början av lagens tillkomst innebar att blivande adoptivföräldrar ansökte till rådhusrätten om att få adoptera det barn de omhändertagit som familjehemsplacerat barn. Ansökan gällde ett specifikt barn och alltså ej ett generellt tillstånd att adoptera. Rätten sände

²⁵ Lindgren (2006), s 76-77

²⁶ Singer (2000), s 246

²⁷ Vinnerljung (1996), s 82

²⁸ Lindgren (2006), s 80

²⁹ Singer (2000), s 245

adoptionsansökan på remiss till barnavårdsnämnden på den sökandes hemort, som gav i uppdrag åt en person att utreda och skriva ett yttrande i ärendet. Nämnden fattade sedan beslut om huruvida de skulle förorda adoptionen eller inte, som de därefter delgav rådhusrätten. Syftet med yttrandet var att visa huruvida adoptionen var för barnets bästa. Det meddelades avslutningsvis att adoptionen borde beviljas eftersom den var fördelaktig och till gagn för barnet.³⁰ Men varken lagen eller förarbetena gav information om vad ”till gagn för barnet” egentligen innebar. De enskilda barnavårdsmännen fick således en avgörande roll att subjektivt tolka lagens uttryck, samt att skapa redskap för utredningen och normer för bedömningen.³¹ För att komma fram till sitt beslut bedömde nämnden de biologiska föräldrarna och adoptivföräldrarna, medan man således inte gjorde en bedömning av det enskilda barnet i sig.³² De olika föräldrarna vägdes mot varandra. Adoptivföräldrarna fick representera det ”goda” föräldraskapet och de biologiska föräldrarna det ”bristfälliga”, och genom en jämförelse definierades barnets bästa. ”Goda” föräldrar i adoptionsverksamheten var de som klarade av den ekonomiska försörjningen, kunde erbjuda barnet ett tryggt hem och var emotionellt engagerade. Med andra ord skiljde man de pliktrogna och hängivna från de slarviga och opålitliga. I förarbetena betonade man att ensamstående skulle få adoptera och att det inte skulle göras någon skillnad mellan könen.³³

I 1920 års lag om barn i äktenskap definierades det rättsliga vårdnadsansvaret. Uttrycket barnets bästa användes för första gången i lagtexten och barnet framträder som individ på ett tydligare sätt. Dock var barnet fortfarande ett objekt, inte ett handlande subjekt vars egen förståelse skulle tillmätas rättslig betydelse.³⁴

Som exempel kan anges att i en barnavårdsmans yttrande från år 1924 var faktorerna som ledde fram till att en adoption i ett specifikt fall ansågs vara till barnets bästa följande: Den biologiska mamman som sedan en tid var servitris beskrevs som klen och nervös och hade tidigare haft svårt att hitta arbete. Den biologiska pappan var efter en tids arbetslöshet försäljare med blygsamma inkomster. Han hade under året ej kunna ge underhållsbidrag till barnet, varför fattigvård begärdes. Barnet fick god och kärleksfull vård av sina familjehemsföräldrar och en adoption beskrevs således vara till barnets bästa.³⁵

2.3.4 Första stegen mot de starka adoptionerna

Adoption hade kommit att användas när avsikten var att permanent överflytta barnet från den biologiska släkten till adoptanten och dess släkt. Genom en lagändring 1944 avskaffades begränsningen i rätten att adoptera

³⁰ Lindgren (2006), s 102

³¹ Socialstyrelsen, Adoption (2008), s 14

³² Lindgren (2006), s 108

³³ Kommittébetänkanden 1917; förslag till lag om adoption 1913 s 37

³⁴ Singer (2000), s 65

³⁵ Stockholms stadsarkiv, Ä 24113

för den som hade biologiska barn.³⁶ Detta avskaffades då bestämmelsen i vissa fall hindrade adoption som med hänsyn till barnets intressen kunde vara det önskvärda. En adoption av det familjehemsplacerade barnet underströks även vara till fördel för de biologiska barnen, då det kunde vara en fördel för barn att växa upp i en syskonskara.³⁷ Att ge barnet full arvsrätt efter adoptanten och dess släkt och att upphöra med arvsrätten mellan adoptivbarnet och dess biologiska släkt ansågs därför också naturligt. Eventuella syskon kunde även uppfatta det som orättvist att adoptivbarnet hade arvsrätt efter både sin biologiska släkt och ett eventuellt testamenterat arv från adoptanterna.³⁸ Ärvdabalksakkunniga uttryckte sig med att säga att om adoptionen skulle vara ett verkligt ”gagn för barnet”, borde det få växa upp under samma förhållanden som om det vore adoptantens biologiska barn och inte behöva oroa sig för ”närmanden” från den biologiska slakten.³⁹

2.4 Adoption under 1950-talet- vägen till de starka adoptionerna

2.4.1 Inledning

Andra världskriget innebar en återhållsamhet i den sociala reformpolitiken. Under 1950-talet tillsattes en rad utredningar som rörde familjepolitiska frågor, familjepolitik definierades under denna tid som ett särskilt politiskt område. En tid då ekonomisk tillväxt, hög sysselsättning och höjd levnadsstandard präglade samhället, ledde till att fler gifte sig och skaffade barn. Kärnfamiljen dominerade som norm och livsform. Forskning visade ett samband mellan förhållanden i familjen och barns utveckling och hälsa. Under denna period genomgick även adoptionsverksamheten förändringar. Trots att antalet adoptioner vid 1950-talets mitt var sjunkande, var ej adoptionernas antal i fokus, utan det var istället adoptivförhållandets karaktär och parternas behov av trygghet och välmående.⁴⁰ De flesta adoptioner som genomfördes hade i praktiken till syfte att på ett permanent sätt införliva adoptivbarnet i adoptivfamiljen. Därför ansågs det nödvändigt i början av 1950-talet att reformera adoptionens rättverkningar för att göra den mer verklighetsanpassad.

2.4.2 En ändrad syn på adoption och dess effekter

Ett argument *för* reform var även att adoptionslagen från 1917 medvetet givits begränsade rättsverkningar. Erfarenheterna av adoption var positiva

³⁶ Lag (1944:180) om ändrad lydelse av 8,21 och 22 §§ i lagen (1917:378) om adoption

³⁷ Prop. 1944:100, s 14-15

³⁸ Singer (2000), s 243

³⁹ SOU 1954:6, s 99

⁴⁰ Lindgren (2006), s 115ff

och lagens restriktiva utformande ansågs ej längre nödvändigt.⁴¹ Synen var att barnavårdsnämnden alltid skulle ha adoptionsalternativet för ögonen och betänka, att ett lämpligt adoptionshem i regel skulle ge barnet en långt fastare utgångspunkt i livet än ett familjehem.⁴²

Ändringar i föräldrabalken antogs 1958.⁴³ I och med denna bestämmelse jämställdes adoptivbarnet med adoptantens biologiska barn i arvsrättsligt hänseende, om adoptionen genomförts efter den 1 juli 1959. Detta innebar att adoptivbarnets arvsrätt efter den biologiska släkten upphörde, vilket benämns stark adoption. Bestämmelsen ledde även till avskaffandet av såväl den subsidiära underhållsskyldigheten mellan barnet och de biologiska föräldrarna, som avskaffandet av bestämmelsen innebärandes att adoptionens rättsverkningar upphörde i och med adoptantens död.⁴⁴

Svaga adoptioner, dvs. adoptioner genomförda före den 1 juli 1959 kunde omvandlas till starka adoptioner genom ansökan vid domstol till och med den 1 juli 1964. Vid omvandlingen tillämpades de nya reglerna i FB om antagande av adoptivbarn. Det framgick att barnets biologiska föräldrar skulle höras i ärendet men domstolen gavs befogenhet att underlåta att göra detta. Argumentet för det senare var att om de biologiska föräldrarna inte haft kontakt med barnet och adoptivhemmet efter adoptionen antogs att det vid den ursprungliga adoptionen inte var tänkt att barnets biologiska föräldrar skulle veta vilka adoptivföräldrarna var.⁴⁵

Av de 70000 adoptioner som beviljats i Sverige under tidsperioden 1918-1959, omvandlades endast mellan 3000-4000 till starka adoptioner.⁴⁶ Detta berodde inte på en negativ inställning till starka adoptioner, utan främst på att reglerna rörande omvandling från starka till svaga adoptioner ej var allmänt kända.⁴⁷ 1970 genomfördes en lagändring som innebar att reglerna om stark adoption blev tillämpliga på alla adoptioner, oavsett vad som gällt när de genomfördes.⁴⁸

År 1953 inrättades en särskild byrå inom barnavårdsnämnden, då adoptionsverksamheten nått en stor kvantitet. Inrättandet av byrån innebar att sättet att behandla och bedöma adoptionsärenden fick en lokal standardisering. 1955 utgavs den första rådgivningsskriften⁴⁹ i Sverige vilken innebar ett försök att skapa gemensamma utgångspunkter för den verksamhet som bedrevs på olika håll i landet under olika former. I skriften behandlades bl.a. syftet med adoption, vilka som var lämpliga

⁴¹ Prop. 1958 A:144, s 109 och Singer (2000), s 242

⁴² Adoption (1955), s 32f

⁴³ Lag (1958:640) om ändring i föräldrabalken

⁴⁴ Singer (2000), s 244 och prop. 1958 A:144, s 212ff

⁴⁵ Singer (2000), s 244

⁴⁶ Ds Ju 1970:5, s 13

⁴⁷ Ds Ju 1970:5, s 38-39

⁴⁸ Lag (1970:841) om ändring i lagen (1958:640) om ändring i FB

⁴⁹ Adoption. En vägledning för myndigheter, tjänstemän och förtroendemän, vilka har att syssla med frågor angående adoption.(1955)

adoptivfamiljer och vilka barn som kunde passa ihop med vilka föräldrar.⁵⁰ Denna handbok beskrivs som en central text för förståelsen av adoptionens utveckling i Sverige.⁵¹

1958 begränsades rätten att häva adoption. Adoptanten kunde nu ses som ansvarig för barnets beteende i vissa fall. Hävandet av adoptionen då adoptivbarnet grovt förgått sig mot adoptanten eller förde ett lastbart liv begränsades till de fall där det ej kunde fordras att adoptivförhållandet skulle fortsätta.⁵² Möjligheten att häva en adoption till följd av sjukdom ifrågasattes dock inte.⁵³

2.4.3 Barnets bästa- den biologiska familjen som norm

Innebörden av barnets bästa eller ”till gagn för barnet” ansåg sig författarna till rådgivningsskriften ha fått större kunskap om efter de föregående decenniernas forskning och med anledning av den allmänna höjningen av levnadsstandarden. De tog avstånd från den tidigare synen att adoptivföräldrarnas ekonomi skulle vara avgörande faktor gällande deras lämplighet. Miljöns betydelse och betydelsen för barnet av en individuell omvårdnad och en personlig känslobindning till en vuxen hamnade nu i fokus.⁵⁴ Författarna menade att de sökandes personliga kvalifikationer var det allra viktigaste.⁵⁵ Adoption var vid 1950-talets slut ett sätt att skaffa barn. Det politiska målet vid adoptionens införande på 1950-talet hade uppfyllts: utomäktenskapliga barn i låg ålder adopterades av barnlösa par i goda ekonomiska omständigheter. Den tidigare förekommande ensamstående adoptivföräldern fanns ej längre, utan normen för adoptivfamiljen hade snävts in.⁵⁶

I barnavårdsnämndens yttranden som lämnades till domstol under denna tid sammanställdes de viktigaste argumenten för att en adoption var för barnets bästa och borde beviljas. Under denna period vägdes fler faktorer in i bedömningen av barnets bästa än tidigare. Till skillnad från 1924 handlade det inte längre endast om hur föräldrarna hade anpassat sig till barnet, utan om hur barnet anpassat sig till dem. Nyckelordet i utredarens kommentarer om barnet var utveckling. Kartläggandet av barnet lämnades dels med utgångspunkt från föräldrarnas agerande, dels som enskild aktör genom att utredaren angav hur det har anpassat sig till sin nya familj och beskrev dess hälsa och utveckling. Barnet och adoptivföräldrarna beskrevs och bedömdes alltså i viss mån i relation till varandra.⁵⁷ Barnets bästa var att ha goda

⁵⁰ Lindgren (2006), s 118-119

⁵¹ Lindgren (2006), s 121

⁵² Singer (2000), s 246

⁵³ Lindgren (2006), s 81

⁵⁴ Adoption (1955), s 36

⁵⁵ Adoption (1955), s 36-37, 51-52

⁵⁶ Lindgren (2006), s 144

⁵⁷ Lindgren (2006), s 154

föräldrar, att passa in i familjen och att leva i en miljö som gynnade hälsa och utveckling. Adoption accepterades som familjebildning och betraktades som likvärdigt med den biologiska relationen, vilket alltså införandet av den starka adoptionen var uttryck för. Adoption var inte längre i första hand ett sätt att legitimera ett redan etablerat förhållande mellan det familjehemsplacerade barnet och familjehemsföräldrarna, utan ett sätt att bilda familj. Fokus ändrades även från att främst vara ett sätt att hitta hem till föräldralösa barn eller barn som levde under knapra förhållanden, till ett sätt att erbjuda såväl barn som föräldrar bättre förutsättningar. Barnets bästa var uppnått när barn och föräldrar sammanfördes som passade för varandra. Till exempel uppmanades att "(...) de makar som söker adoptivbarn och är svagt begåvade kan vara lämpliga adoptivföräldrar för ett svagt utrustat barn."⁵⁸ Vidare informerades att det var viktigt att undvika alltför stora avvikelser i utseende eller typ mellan de biologiska föräldrarna och adoptivföräldrarna. Man skulle undvika att placera barn av utpräglat sydländsk typ hos blonda och resliga personer."⁵⁹ Likheten och samhörigheten stod i fokus och utomstående skulle uppfatta familjen som en vanlig familj. En familj som motsvarade en biologisk var önskvärd, då det antogs vara till barnets bästa.⁶⁰

2.5 Adoption under 1970-talet- en brytpunkt i det svenska adoptionsinstitutets utveckling

Kvinnans roll i hemmet och överhuvudtaget familjen som sådan fick en förändrad betydelse. Kärnfamiljen fyllde en emotionell funktion, samtidigt som samhällseliga institutioner, såsom förskolan, lyftes fram som bra för barnen, även om det då innebar att båda föräldrarna förvärvsarbetade. Under 1960-talets slut och 1970-talets början etablerades således en ny förståelse för barns utveckling, behov och plats i samhället. Barnet sågs som en mer självständig, social individ som behövde samspela med andra. Den svenska adoptionsverksamheten genomgick stora förändringar under denna tid. Adoptionens omfattning fördes upp på den politiska agendan, men med en annan utgångspunkt än tidigare. Problemet var att färre barn lämnades för adoption i Sverige och således för få av dem som ville adoptera fick möjligheten att göra det. För att främja familjebildningsmöjligheten restes krav på att hinder som fanns för internationell adoption skulle undanröjas. Under 1950- och 1960-talen var internationell adoption främst en del av insatserna i kriser utanför Europa, såsom Korea och Vietnam. Under 1960-talets senare hälft intensifierades arbetet med frågor om internationell adoption i Sverige. Brytpunkten mellan 1960- och 1970-talet blev en brytpunkt även i den svenska adoptionens utveckling. Den svenska

⁵⁸ Adoption (1955), s 39

⁵⁹ Adoption (1955), s 39f

⁶⁰ Lindgren (2006), s 158-160

nationella adoptionen av barn till nya familjer upphörde i princip⁶¹ och de internationella adoptionerna sköt i höjden. Under 1970-talet utvidgades verksamheten och USA och Sverige var något av föregångsländer. Det var en transformation från en nationell företeelse inom Sverige till inkludering av andra länders regler gällande adoptionsprocessen, barnavårdsinstitutioner etc.⁶² Efterfrågan av internationella adoptioner var stor, både från Sverige och andra länder. Understrykas bör att adoption ej skulle ses som u-landshjälp utan snarare som en hjälp från andra länder till svenska barnlösa par.

1977 innebar ett rekordår i antalet internationella adoptioner till Sverige med 1864 adoptioner till Sverige. Antalet har sedan dess minskat, och 1999 var siffran adopterade barn till Sverige 1019. Adoption av barn födda i Sverige genomfördes i 112 fall samma år.⁶³ År 2007 var siffran internationellt adopterade 800.⁶⁴

2.5.1 Hävningsmöjligheten avskaffas

År 1967 inleddes översynen av adoptionsreglerna i syfte att stärka banden mellan adoptant och adoptivbarn. I detta sammanhang uppmärksammades frågan om avskaffande av hävning av adoption. Den bakomliggande anledningen att frågan togs upp igen, var det ökande antalet adoptioner av utländska barn. Konsekvensen av ett hävande av adoption i dessa fall, men även i andra, kunde riskera att försätta barnet i en mycket utsatt position utan rättsliga föräldrar. Att kunna häva en adoption stod även i strid med ambitionen att genom adoption åstadkomma samma rättsliga förhållande som det biologiska förhållandet. Adoptivbarnets intressen skyddades å sin sida t.ex. av den undersökning som de barnavårdande myndigheterna företog innan adoptionen beviljades.⁶⁵ Resultatet av utredningen blev att alla möjligheter till hävande av adoption togs bort.⁶⁶ Detta avskaffande av hävningen har ansetts innebära ett jämställande mellan de två grunderna för föräldraskap och utan närmare diskussion ansetts ligga i barnets intressen.

2.5.2 Barnets bästa

I slutet av 1960-talet poängterade man att betydande förändringar ägt rum gällande vad som kan vara barnets bästa. Det underströks att den allmänna höjningen av levnadsstandarden samt de förvärvade kunskaperna om barns

⁶¹ Mycket tack vare ökade möjligheter att planera föräldraskapet med preventivmedel och klara det såväl ekonomiskt som socialt, bl.a. genom ett utbyggt ekonomiskt stöd till barnfamiljer och en starkt barnavårdslagstiftning. (Socialstyrelsen, Adoption, s 15)

⁶² Lindgren (2006), s 167

⁶³ Ds 2001:53, s 25

⁶⁴ <http://www.mia.eu/statistik/grund2007.pdf> (2008-10-23)

⁶⁵ Singer (2000), s 247 och Ds Ju 1970:5, s 44

⁶⁶ Undantag finns enligt 4:7 FB, där det stadgas att adoptionen upphävs automatiskt om adoptant och adoptivbarn gifter sig med varandra. Vidare kan enligt samma lagrum en tidigare adoption ersättas av en annan, tex. genom att de biologiska föräldrarna återadopterar det redan till andra bortadopterade barnet. (Singer, s 247)

utveckling och personlighet, förskjutit adoptanternas lämplighet som föräldrar från yttre materiella förutsättningar till faktorer som personlighet, inbördes förhållanden och attityder mot omvärlden.⁶⁷ Genom 1970 års reformer av adoptionsreglerna jämfördes alla adoptivbarn med adoptantens biologiska barn i arvsrättsligt hänseende. Behovet att ha särskilda regler för adoptivbarn blev därför mindre än tidigare och en allmän regel som likställde adoptivbarn med andra barn i rättsligt hänseende ansågs som önskvärd. 1971 infördes därför bestämmelsen 4:8 FB. Denna slår fast att vid tillämpning av bestämmelse som tillägger släktskap rättslig betydelse skall adoptivbarn anses som adoptantens barn och inte som barn till sina biologiska föräldrar.⁶⁸ 1970-talet innebar även en förskjutning av själva adoptionsverksamheten.

Då adoptionsverksamheten under 1970-talet primärt innefattade internationella adoptioner bedömdes även barnets bästa utifrån andra kriterier. Barnets biologiska föräldrar var oftast okända och kunde därför ej analyseras. Socialstyrelsen beskrev vad som gjorde en person olämplig som adoptivförälder och indirekt formulerades alltså kraven på en lämplig förälder. Den gode föräldern skulle visa acceptans för det avvikande och erbjuda barnet en social omgivning. Utredarna kommenterade omgivningen, tillgång till barnomsorg, skola och lekplats och familjens relationer till andra vuxna och barn. Det framkom att barnets bästa var att ha en ömsesidig, nära och kärleksfull relation till familjen, men även det sociala nätverket lyftes fram. Bortgången från 1950-talets normalitet och likhet med föräldrarna hade det naturliga skälet att internationella adoptioner var det vanligaste under denna tid. 1970-talet präglades av strävan att leva ett normalt familjeliv med ett stort socialt umgänge. Synen fanns att kärnfamiljen inte kunde erbjuda allt vad ett barn behövde. Delaktighet i samhället och förskolan var av stor betydelse. Definition av vad som var barnets bästa i adoptionssammanhang gällde även för barn i allmänhet.⁶⁹

Det tillsattes en utredning om barnets rätt 1977 med syfte att den dåvarande regleringen kring vårdnad, umgängesrätt och överflyttning ansågs vara förlegad. Bl.a. tillkom förbudet mot aga i dåvarande 6: 3 FB⁷⁰. Det främsta skälet för ett förbud mot aga var den skadliga verkan det kunde ha på barns utveckling. Utredningens förslag på regler rörande vårdnad och umgänge utformades med målsättningen att reglerna så långt som möjligt skulle främja ett tillgodoseende av barnets behov. Denna syn på barn och barns behov som presenterades av Utredningen om barns rätt år 1979 framstår fortfarande som en milstolpe i svensk rättsutveckling.⁷¹ Utgångspunkten med barnets behov vid avgörande av vad som är barnets bästa blev tydligt i de följande årens lagstiftningsarbete.⁷² Ett förslag om talerätt för barn i

⁶⁷ Adoption (1969), s 8

⁶⁸ Ewerlöf, Sverne, Singer (2004), 158

⁶⁹ Lindgren (2006), s 202f

⁷⁰ Nuvarande 6:1 FB

⁷¹ Singer (2000), s 75

⁷² Till exempel återfinns det behovsorienterade synsättet i SOU 1986:20 som behandlade samhällets omhändertagande av barn. Där framgår att barnets behov av skydd och

vårdnadsfrågor ansågs som alltför långtgående och i behov av ytterligare utredning.⁷³ Men föräldrarnas skyldighet att höra barnet i frågor rörande barnets personliga angelägenheter fastställdes i lag.⁷⁴ Utredningen fastslog vidare att barnets uppfattning skulle vägas in i den övergripande bedömningen av vad som är barnets bästa. Två olika synsätt på barns vilja präglade fastställandet av barnets bästa: ett *kompetensorienterat* synsätt, innebärandes att barn har förmåga att själva uttrycka sin vilja och förmåga att bestämma i frågor som rör deras personliga förhållanden; ett *behovsorienterat* synsätt på barns vilja, innebärandes att barnet har behov och önskningsar som behöver skyddas, tillvaratas och tillgodoses av vuxna. Med andra ord skulle barnet få uttrycka sin vilja men de vuxna skulle även tas med i beslutsfattandet.⁷⁵

omvårdnad är det primära målet för lagstiftningen. Skulle deras behov komma i konflikt med föräldrarnas behov, har barnets behov företräde.

⁷³ Dir. 1977:25, s 45

⁷⁴ 6:11 FB. Lagen föreskriver att vårdnadshavaren i takt med barnets stigande ålder och utveckling skall ta hänsyn till barnets egna önskemål och synpunkter vid avgörandet av frågor rörande barnets personliga angelägenheter.

⁷⁵ Singer (2000), s 83

3 Begreppet barnets bästa under fortsatt utveckling

3.1 Inledning

Barns tillvaro berörs på en mängd olika rättsområden och barnets bästa definieras olika beroende på vilken sida av barnets tillvaro som är föremål för reglering.⁷⁶ Barnets bästa är en genomgående röd tråd vid åtgärder som rör barn i beslut gällande vårdnad, boende och umgänge och en central bedömningspunkt vid adaptioner och är en utgångspunkt för formandet av familjer och stakar ut gränserna för denna verksamhet. Vilka familjer som faktiskt bildades under årens lopp var beroende av detta begrepps innehåll och betydelser, men har varit föremål för kontinuerlig omprövning.⁷⁷ Men, vad är egentligen innebörden av begreppet barnets bästa idag?

3.2 Barnkonventionen

Vid alla beslut och åtgärder som rör barn skall det finnas ett tydligt barnperspektiv. Utgångspunkten i detta barnperspektiv är respekten för barnets fulla människovärde och integritet.⁷⁸ Denna grundsyn kommer bl.a. till uttryck i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling 1989. Sverige var ett av de första länderna att ratificera konventionen 1990 och är i.o.m. ratificeringen folkrättsligt förpliktigad att förverkliga den. Barnkonventionen består av 54 artiklar, varav 41 s.k. sakartiklar som slår fast vilka rättigheter varje barn skall ha. Sakartiklarna skall läsas som en helhet. Artiklarna 2, 3, 6 och 12 är vägledande och kallas för de fyra huvudprinciperna. Artikel 2 och 3 fastställer alla barns samma rättigheter och lika värde respektive principen om barnets bästa. Artikel 6 och 12 fastställer principen om barnets rätt till liv respektive barnets rätt att komma till tals. Artikel 3 och barnets bästa är konventionens grundpelare och vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall.⁷⁹ Barnets bästa skall vara i främsta rummet, oavsett om åtgärder vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ.⁸⁰ Det unika med barnkonventionen är att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn och inget annat internationellt dokument har den bredd som barnkonventionens artikel 3 har.⁸¹ I sammanhanget bör nämnas att artikel 21 i barnkonventionen framhåller att barnets bästa skall vara styrande för alla överväganden som

⁷⁶ Singer (2000), s 50

⁷⁷ Lindgren (2006), s 51

⁷⁸ Prop. 2005/06: 99, s 38f

⁷⁹ <http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=55> (2008-10-09)

⁸⁰ Art 3.1 BK

⁸¹ SOU 1997:116, s 61 (del 6.1)

rör adoption. Där i stadgas att samma regler skall ställas på internationella adoptioner som vid nationell adoption.

3.3 Begreppet barnets bästa i svensk rätt

Barnkommittén tillsattes 1996 för att göra en bred översyn av hur svensk lagstiftning och praxis förhöll sig till barnkonventionen. Kommittén skulle även försöka klargöra begreppet barnets bästa.⁸² En önskvärd metod för dess bedömning var att kombinera vetenskap och beprövad metod (dvs. vedertagna kunskaper om barn) med att låta barn självs komma till tals.⁸³ I och med vårdnadsreformen 1998 infördes portalparagrafen i 6:2 a FB som innebar att barnets bästa skall *komma i främsta rummet vid avgörande* enligt det sjätte kapitlet FB av alla frågor som rörde vårdnad, boende och umgänge. Denna regel gäller även vid socialnämndens utredningar om barns behov av ny vårdnadshavare.⁸⁴ Genom bestämmelsen knöts regleringen även närmare till barnkonventionen. Frågor kring vårdnad, boende och umgänge har inte med rättvisa mellan föräldrarna att göra, utan det är barnets intressen som måste stå i fokus.⁸⁵ I samband med ändringarna i vårdnadsreglerna 2006 ansåg regeringen att betydelsen av barnets bästa skulle komma till starkare uttryck i lagtexten. Barnets bästa skall enligt gällande rätt vara *avgörande* för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Detta motiveras med att det är barnets tillvaro och framtid som regleras.

Det tycks vara en allmänt accepterad ståndpunkt att barnets bästa inte är givet en gång för alla, utan dess innebörd varierar över tid och är därtill beroende av i vilket sammanhang det tillämpas.⁸⁶ Barnets bästa har ej uttryckts precist i lagtexten för att undvika att nödvändig flexibilitet i enskilda fall går förlorad.⁸⁷ Denna möjlighet till flexibilitet och individanpassning i det enskilda fallet får anses få precedens över problemet med att fall kan bedömas olika beroende på handläggarens uppfattning. Genom att följa motiveringsskyldigheten kan dock barnets rättssäkerhet, integritetsskydd och stigande autonomi säkerställas.⁸⁸ Vid beslut om barnets bästa skall dock vissa konkreta omständigheter fästas särskild vikt vid; barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.⁸⁹

För att försöka tydliggöra vad som kan anses ingå i prövningen av barnets bästa har Titti Mattsson⁹⁰ använt sig av två begreppspar, barnets behov och

⁸² SOU 1997:116

⁸³ SOU 1997:116, s 70 (6.2.2)

⁸⁴ 1:2 SoL och 1§ st. 5 LVU

⁸⁵ Prop. 2005/06: 99, s 39

⁸⁶ Singer (2000), s 51

⁸⁷ Prop. 2005/06: 99, s 40

⁸⁸ Mattsson (2006), s 84

⁸⁹ 6:2a st. 2 FB

⁹⁰ Docent vid Lunds universitet

barnets intressen. Barns behov innebär vad vuxna anser att barn i allmänhet behöver, medan barns intressen är barnets egen uppfattning av sin situation. För att sedan göra en distinktion mellan vad barn i allmänhet behöver och vad det enskilda barnet behöver delar Mattson upp barnets behov och intressen i typiska respektive specifika behov. Distinktionen innebär vad barn som grupp behöver respektive vad just det enskilda barnet behöver. Barnets bästa är således en avvägningsbedömning av barnets behov och intressen.⁹¹

Hänsyn skall även tas till barnets vilja.⁹² Det finns inte något utrymme för en beslutsfattare att göra en bedömning av om det är till nytta för utredningen att låta barnet komma till tals.⁹³ Såväl domstolar som socialnämnder skall tydligt redovisa hur de resonerat i det enskilda fallet. Uttrycket barnets bästa får ej användas slentrianmässigt.⁹⁴ Det blir till sist domstolens respektive socialnämndens uppfattning, antaganden och bedömningar som blir avgörande. Vid vårdnadsbeslut är det speciellt viktigt med långsiktiga lösningar.⁹⁵

Det kan mycket väl uppstå intressekonflikter mellan barnets vilja och barnets behov. I vilken utsträckning barnets vilja får avgöra eller påverka det enskilda beslutet måste få variera från fall till fall. Faktorer som skall vara kompletterande styrfaktorer till lagtext, beslutets karaktär och barnets behov och intressen i det enskilda fallet, är barnets ålder och mognad.⁹⁶

3.4 Två direktiv under utredning

3.4.1 Inledning

En livlig debatt har förts under den senaste tiden, där bl.a. f.d. långtidsplacerade familjehemsbarn liksom engagerade politiker medverkat. Linda Styf, ordförande i föreningen Samhällets styvbarn⁹⁷, beskriver sitt eget livsöde som typiskt för barn som omhändertas tidigt med att säga att dessa får tillbringa hela sin uppväxt i familjehem även om det är osannolikt att de kan återvända till sin biologiska familj. Linda Styf beskriver situationen som familjehemsbarn som att ”sväva i ingenmansland”, utan långsiktig trygghet.⁹⁸ Det framkommer att svensk socialpolitik för barn som far illa har präglats mer av ideologiska pendelrörelser än gedigen vetenskap. Frågan kring hur barnets bästa främst tillgodoses har återigen satts under lupp.

⁹¹ Mattsson (2006), s 85

⁹² 6:2a st. 3 FB

⁹³ BR 2005.06, s 8f

⁹⁴ Socialstyrelsen, Adoption (2008), s 65 och prop. 2005/06:99, s 39, 85

⁹⁵ Socialstyrelsen, Adoption (2008), s 65

⁹⁶ Mattsson (2006), s 89

⁹⁷ En organisation som kämpar för alla omhändertagna barns rättigheter.

⁹⁸ DN (2008-09-07), s 8

Under senhösten 2007 tillsattes två utredningar, *Modernare adoptionsregler*⁹⁹ och *Översyn av bestämmelserna till skydd för barn och unga i SoL och LVU*¹⁰⁰, vilka skall redovisas i juni respektive juli år 2009. De två direktiven arbetar med samma ”typ” av barn, dvs. barn som kommit i kläm pga. någon brist i omsorgen. Utredningarna behandlar båda hur barnets bästa skall tillgodoses, men ur två olika synvinklar. Det ena direktivet utgår ifrån att detta sker genom offentligrättsliga insatser och att det sen stannar vid sådana, och det andra direktivet utgår ifrån att detta sker utifrån offentligrättsliga insatser som har till syfte att skapa nya privaträttsliga former, då i form av t.ex. adoption. Synsätten skiljer sig åt, medan ”barnets bästa” är den gemensamma faktorn.

3.4.2 Dir. 2007:150

Enligt detta direktiv skall en allmän översyn över reglerna om adoption i 4 kap. FB göras. Utredaren skall ta ställning till om det i syfte att stärka barnperspektivet finns anledning att ändra reglerna om domstolens prövning i ärenden om adoption. Av uppdraget framgår att det finns behov av ett tydligare barnperspektiv. Frågor som skall uppmärksammas är om principen om barnets bästa bör komma till tydligare uttryck i lagtexten och om det till ledning för tillämpningen behöver anges vilka omständigheter som skall beaktas särskilt.¹⁰¹ Frågor som gäller såväl nationell som internationell adoption skall utredas. Det skall undersökas vilket beslutsunderlag domstolarna idag har i ärenden om adoption, bl.a. vilka åtgärder socialnämnden vidtar vid en begäran om yttrande, hur nämndens yttranden utformas och i vilken utsträckning barn får komma till tals och om adoptionen är till barnets bästa. Något det idag tycks finnas oklarheter kring. Även frågan kring sambors möjlighet att adoptera, samtycken till adoption och åldersgränserna för att adoptera skall uppmärksammas.¹⁰²

3.4.3 Dir. 2007:168

Av direktivet framgår att ambitionsnivån inom den sociala barn- och ungdomsvården har höjts. Målgruppen för barn- och ungdomsvården har vidgats, då fler familjer vänder sig till socialtjänsten. Utredningen är bred och innefattar stora delar av den befintliga lagstiftningen för att anpassa den till den utveckling som har skett.¹⁰³

Det framgår att frågan hur långsiktigheten för barn som vårdas i familjehem skall tryggas ofta är föremål för diskussion. En del som nu lyfts fram avser en lösning innebärande utökade möjligheten för familjehemsföräldrar att adoptera det placerade barnet, en lösning som förekommer i andra länder. Utredaren skall analysera situationen för de barn som är långtidsplacerade

⁹⁹ Dir. 2007:150

¹⁰⁰ Dir. 2007:168

¹⁰¹ Dir. Ju 2007: 150, s 3

¹⁰² Dir. Ju 2007: 150, s 1

¹⁰³ Dir. S 2007: 168, s 1

och hur den kan förbättras. Andra delar som belyses är bl.a. förbättringar för familjehemmen och eventuella förbättringar av reglerna om uppföljning av insatser.¹⁰⁴

Den genomgående röda tråden i utredningsuppdraget är dess fokusering mot att ytterligare stärka barnets bästa.

¹⁰⁴ Dir. S 2007: 168, s 15-18

4 Vårdnadsansvarets innebörd från ett privat- och offentligrättsligt perspektiv

4.1 Inledning

Barnets bästa har nästan uteslutande avhandlats i samband med frågor relaterade till vårdnaden och har därför preciserats i förhållande till det rättsliga vårdnadsansvaret. Barnets bästa uppfattas ofta som det som vårdnaden skall tillgodose, det vill säga barnets fysiska och psykiska behov.¹⁰⁵ Det är den gängse uppfattningen att barn skall vara hos sina föräldrar och att dessa skall vara vårdnadshavare. Men en del barn kan av olika anledningar ej bo kvar hos sina biologiska föräldrar. Då ingriper samhället för att ge barnen ett bättre livsalternativ, vilket är den enda faktorn som ger samhället rätt att ingripa.¹⁰⁶

4.2 Rätten till privat- och familjeliv

En rätt till vårt privat- och familjeliv är en viktig punkt i vår tillvaro och finns därför reglerat i bl.a. en av våra grundlagar. Av RF framgår att det allmänna skall värna om den enskildes privat- och familjeliv.¹⁰⁷ Barnkonventionens artikel 5 aktualiseras i fråga om att konventionsstaterna skall respektera föräldrars rättigheter och skyldigheter att ge lämplig ledning och råd, då barnet utövar de rättigheter som det tillerkänns i konventionen.¹⁰⁸ Vidare skall konventionsstaterna även säkerställa att ett barn i huvudregel inte skiljs från sina föräldrar mot sina föräldrars vilja.¹⁰⁹

Inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv eller hem.¹¹⁰ Konventionsstaterna skall säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja utom i de fall då behöriga ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa.¹¹¹ Nödvändiga åtskiljanden kan enligt BK vara vid t ex övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida. BK behandlar även barns rätt till särskilt skydd och omvårdnad i de fall de av olika anledningar ej kan stanna kvar i sin familjemiljö. Sådan omvårdnad kan omfatta placering i familjehem,

¹⁰⁵ Singer (2000), s 89

¹⁰⁶ SOU 2000:77, s 10

¹⁰⁷ 1:2 st. 4 RF

¹⁰⁸ Art. 5 BK

¹⁰⁹ Art. 9 BK

¹¹⁰ Art. 16

¹¹¹ Art. 9.1 BK

adoption eller institutionsplacering. Önskvärdheten av kontinuiteten i ett barns uppfostran skall alltid övervägas.¹¹²

4.3 Rättslig och faktisk vårdnad

Man kan dela in vårdnadsansvaret i *rättslig* och *faktisk* vårdnad. I kap. 6:1-15 b FB beskrivs den *rättsliga* vårdnaden¹¹³, vilken innebär en rätt och en skyldighet för vårdnadshavaren att sörja för barnets personliga angelägenheter och att ge det uppfostran. Vårdnadshavaren behöver ej personligen göra detta, utan det medför skyldighet att se till att barnets behov tillgodoses av någon. Konkret fastställs denna vårdnad/föräldraskap genom en rättsligt bindande åtgärd, t.ex. via faderskapsbekräftelse eller beslut om adoptions medgivande. Rättsverkningarna av ett rättsligt föräldraskap innebär bl.a. ömsesidig och omedelbar arvsrätt, underhållsskyldighet, vårdnadsansvar och förmyndarskap.¹¹⁴ Den rättsliga vårdnaden innefattar i allmänhet även den *faktiska* vårdnaden, det vill säga den dagliga omsorgen om barnet. Den faktiska vårdnaden finns ej uttryckligen reglerad i lag, men är av primär betydelse då det är genom denna som barnets behov tillgodoses. Det är dock ej ovanligt med en uppdelning av rättslig och faktisk vårdnad, t.ex. styvföräldrar eller familjehemsföräldrar.¹¹⁵ En längre tids utövande av den faktiska vårdnaden kan innebära överflyttning av den rättsliga vårdnaden till den som utövat den faktiska vårdnaden i enlighet med 6:8 FB.¹¹⁶

Anledningen till den faktiska vårdnadens utelämnande i lagen har en historisk förklaring. Vid 1920-års lags tillkomst ansågs inte den faktiska vårdnaden som något som behövde regleras i lag. Även om det alltid förekommit inslag av plikter och skyldigheter att tillvarata barnets intresse, så framstod vårdnaden i förhållande till barnet i många avseenden som en rätt för föräldern. Men i förhållande till samhället var det föräldern som hade en plikt att ta hand om barnet. Under årens lopp förändrades barnets roll i samhället och kommittén *Utredningen om barnets rätt* konstaterade i sitt andra betänkande 1979 att de då gällande vårdnadsreglerna speglade en förlegad syn på föräldrar -barn relationen. Utgångspunkten ändrades definitivt från föräldrarnas rätt till barnets behov.¹¹⁷ I enlighet med 6:2 st. 1 FB stadgas att det i första hand är föräldrarna (föräldern) som skall vara vårdnadshavare. Vårdnadshavarna skall se till att barnets grundläggande behov enligt 6:1 FB blir tillgodosedda.¹¹⁸ Samhällets ansvar träder först in när föräldrarnas roll inte fungerar på ett tillfredsställande sätt.

¹¹² Art. 20 BK

¹¹³ Rättslig vårdnad skiljer sig från reglerna om förmyndarskap, som gäller rätt och skyldighet att ekonomiskt förvalta barnets tillgångar och att företräda det i ekonomiska angelägenheter. (Agell, Saldeen (1989), s 38)

¹¹⁴ Singer (2000), s 42

¹¹⁵ Singer (2000), s 434

¹¹⁶ Se kap. 5

¹¹⁷ Singer (2000), s 432

¹¹⁸ 6:2 st. 2 FB

4.4 Det privaträttsliga perspektivet- vårdnadshavarens ansvar för barnet

4.4.1 Barnets grundläggande behov och vårdnadshavarens ansvar

Utredningen om barnets rätt tillsattes 1977 med uppdrag att komma med förslag till olika åtgärder för att stärka barnets rättsliga ställning. Deras uppdrag resulterade 1979 i en uppräkningslista av barnets grundläggande rättigheter i 6:1 FB som stadgar att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran samt aktning för person och egenart. Barn får ej utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Trots lagregelns formulering ger det ej barnet någon legal rätt att kräva att få sina behov säkerställda, utan uppräkningslistan skall ge föräldrarna (vårdnadshavarna) vägledning i sin uppfostran av barnet.¹¹⁹ Med barnets rätt till trygghet menas bl.a. att det har rätt att få leva i ett stabilt förhållande och att ha någon att lita på. Till en god vård och fostran räknas att barnet får känna att det behövs och pröva sin förmåga och utveckla inneboende resurser för att med tiden frigöra sig från beroendet av vårdnadshavarna. Att behandlas med aktning för sin person och egenart innebär bl.a. att vårdnadshavarna skall ta hänsyn till och visa respekt för de individuella egenskaper och särdrag barnet kan ha.¹²⁰

Utöver barnets grundläggande behov har även vårdnadshavaren ett ansvar för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter. Detta innebär att vårdnadshavaren skall se till att barnet står under uppsikt, får en tillfredsställande försörjning och utbildning.¹²¹ Brister vårdnadshavaren av uppsåt eller av oaktsamhet i sin plikt att utöva tillsyn om barnet och barnet orsakar skada, kan vårdnadshavaren bli skadeståndsskyldig.¹²²

4.4.2 Barnets bästa

En förälders vårdnadsansvar ligger endast inom ramarna för 6:1 och 6:2 FB. Det finns således inga specifika krav på vårdnadshavaren i lagstiftningen att utöva vårdnaden i enlighet med barnets bästa, då detta är en subjektiv bedömning. Det är föräldern som i huvudsak bestämmer innehållet i vårdnaden om barnet på grundval hur föräldern själv definierar behovet. Barnet saknar rättsliga möjligheter att själv påverka vårdnadens utövande.¹²³ En förälder är därför enbart skyldig att utöva vårdnaden på så sätt att förutsättningarna för ett offentligt tvångsingripande ej är uppfyllda.

¹¹⁹ Prop. 1981/82:168, s 22

¹²⁰ Agell, Saldeen (1989), s 39

¹²¹ Singer (2000), s 438

¹²² 2:1 SkL och prop. 1993/94:57, Vårdnadshavarens skadeståndsansvar

¹²³ Singer (2000), s 90f

4.5 Det offentlighetsrättsliga perspektivet – med fokus på familjehemsvården

4.5.1 Bakgrund

1902 bekräftades för första gången i lagstiftningen att barn och vuxna skulle behandlas olika och att samhället hade uppfostringskyldighet för barn även utanför skolan och nya vårdformer och inrättningar krävdes.¹²⁴ Lagen om samhällets barnavård¹²⁵ ersatte 1902 års barnavårdslagar och hade som syfte att harmonisera barnavårdslagstiftningen och organisationen för att förbättra verksamheten. Samhället skulle ingripa både när barnet for illa i föräldrahemmet och när barnet var så vanartat att särskilda uppfostringsåtgärder krävdes och då placerades i ett enskilt hem eller skyddshem. Den sociala barnavården utvecklades ytterligare i och med 1960 års barnavårdslag. Denna kan sägas vara en kombination av 1924 års lag med moderna idéer om krav på vårdens innehåll och på rättssäkerhet.

Betydligt större nyheter innehöll SoL och LVU. Dessa lagar trädde i kraft den 1 januari 1982 efter ett långt utredningsarbete som gick av stapeln 1969. Lagarna utarbetades under en tid då Sveriges välfärd stod på sin höjd. Reglerna grundade sig på tanken om respekt för den enskildes integritet och självbestämmande. Den sociala barnavårdens syfte var att tillvarata barnets intressen och behov och innebar att tvångsinsatser inte kunde ske med samhällsskyddsmotiv, utan endast för barnets vårdbehov.¹²⁶ 1970-talet var en brytpunkt då fokus varit att stärka barnets intressen i förhållande till föräldrarnas. Sedan den 1 januari 2002 lyder familjehemsvården av barn och ungdomar under en ny SoL¹²⁷. LVU kom att reglera tvångsvården av barn och ungdomar. En reviderad LVU trädde i kraft 1990¹²⁸. Mindre ändringar har införts i respektive lagar under åren.

4.5.2 Socialtjänstens ansvar

När vårdnadshavarens omsorg inte räcker skall samhället träda in. Kommunen skall ge den som vistas i kommunen det stöd och den hjälp den behöver.¹²⁹ Socialnämnden skall verka för att barn och ungdomar växer upp under goda och trygga förhållanden, främja en allsidig positiv utveckling samt i nära samarbete med barnets hem sörja för att de barn eller ungdomar som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som vederbörlig behövs.¹³⁰ I första hand skall socialnämnden arbeta för att lösa de problemen som kan ha uppstått på frivillig väg, i samråd med barnet

¹²⁴ Den s.k. vanartslagen, fosterbarnslagen (nuvarande begrepp *familjebarn*, *familjehem* etc. infördes först 1982 i SoL) och regleringen rörande omplacering av barn i fattigvårdslogen.

¹²⁵ Lag (1924:361)

¹²⁶ Mattsson (2006), s 35-36

¹²⁷ Lag (2001:452)

¹²⁸ Lag (1990:52)

¹²⁹ 2:2 SoL (den allmänna regleringen om kommunens vistelseansvar).

¹³⁰ 5:1 SoL

och föräldrarna.¹³¹ Det är socialnämndens skyldighet att se till att den som behöver vistas i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller ett hem för vård eller boende.¹³² En målsättning för den sociala barn- och ungdomsvården har sedan länge varit att hellre placera barn och unga i familjehem än på institution.¹³³ Detta motiveras delvis med att en nära anknytning till de vuxna i familjehemmet kan uppstå och ses som komplement till de biologiska föräldrarna.¹³⁴ En annan aspekt är att det är en kostnadsmissigt relativt rimlig vårdform för kommunerna.¹³⁵

För att barn skall få stadigvarande fostran och vårdas i ett annat hem än föräldrarnas eller annan vårdnadshavares krävs socialnämndens medgivande.¹³⁶ För ett medgivande krävs ett beslut, taget av socialnämnden, att barnet skall vistas i ett familjehem. Ett sådant medgivande skall föregås av en utredning.¹³⁷

4.5.2.1 Familjehemsstatistik

Statistik visar att antal familjehemsplacerade barn under vård i Sverige minskat under det senaste århundradet, för att öka igen under det senaste decenniet. 1950 var siffran 28000, 1970 var siffran 16000 och 1990 var siffran 10000.¹³⁸ År 2007 var siffran 15100. Av dessa barn och unga som erhöll heldygnsinsats den 1 november 2007 hade ungefär 10300 vård med stöd av SoL, cirka 4600 barn och unga fick vård enligt LVU. Vård i familjehem är den vanligaste insatsen när socialtjänsten rycker in. Den 1 november 2007 var knappt 80 procent SoL-vårdade och 66 procent av LVU-vårdade familjehemsplacerade.¹³⁹

Det ökande antalet behövande familjehemsbarn, går inte hand i hand med ett ökat antal rekryterade familjehem. Det har blivit alltmer problematiskt för kommunerna att rekrytera familjehem. Bl.a. lyfts fram att barnens behov blivit mer krävande och färre familjer har idag varken möjlighet eller vilja att åta sig denna typ av uppdrag.¹⁴⁰

4.5.3 Återföreningsprincipen

Under 1980-talet pågick en debatt om omhändertagande av barn, där det då diskuterades om det var bäst för barnet att stanna i en bristfällig men välkänd miljö eller att flytta till en ny miljö med gynnsammare förhållanden. Två huvudsynsätt kunde återfinnas i denna debatt; den

¹³¹ 1:1 SoL och 1 § LVU

¹³² 6:1 SoL

¹³³ SOU 2005:81, s 29

¹³⁴ Mattsson (2006), s 30

¹³⁵ Mattsson (2006), s 32

¹³⁶ 6:6 st. 1 SoL

¹³⁷ 6:6 st. 2 SoL

¹³⁸ Vinnerljung (1996), s 16

¹³⁹ Socialstyrelsen, Barn och unga- insatser (2007), s 6

¹⁴⁰ Mattsson (2006), s 48

behovsorienterade skolan och den relationsrelaterade skolan. Den behovsorienterade skolan framhöll att barn skadas av att stanna i en skadlig miljö, medan den relationsorienterade skolan betonade skadan som kan åsamkas om barn separeras från sina föräldrar. Det är den sistnämnda som har kommit att influera den sociala barnvården i Sverige.¹⁴¹ Strävan mot återförening har medfört att arbetet i Sverige har fått en annan riktning än barnvårdsarbetet i de länder som anammat den behovsorienterade skolan, vilken följaktligen förespråkar permanenta placeringar och tvångsadoptioner i vissa fall.¹⁴²

Återföreningsprincipen är familjehemsvårdens överordnade mål och innebär att barnen skall återförenas med sina biologiska föräldrar och bara undantagsvis bli kvar i vård till vuxen ålder.¹⁴³ Möjligheterna för ett barn att kunna återvända hem skall därför fortlöpande övervägas eller prövas var sjätte månad av socialnämnden.¹⁴⁴ Familjehemsvård och all annan vård utom hemmet, är i svensk lagstiftning i första hand avsedd att vara en tillfällig lösning på olika slags problem i familjer.¹⁴⁵ Familjehemsbarn skall med andra ord i ”normalfallet” eller i de ”allra flesta fall” återförenas med sina familjer.¹⁴⁶ Detta gäller såväl den frivilliga vården som tvångsvården.

4.5.4 Insatser med stöd av SoL eller LVU

Reglerna rörande familjehemsvården i Sverige överensstämmer i stora delar för såväl frivillig vård enligt SoL och tvångsvård enligt LVU.¹⁴⁷ Socialnämnden skall oavsett vårdform var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs.¹⁴⁸ Anledningen till de olika vårdformerna skiljer sig självklart åt.

Insatser med stöd av SoL bygger på frivillighet och respekt för den enskildes självbestämmanderätt. Samtycke från vårdnadshavarna, och om den unga fyllt 15 år, från den unga själv, är därför ett krav för vård med stöd av denna lag. Socialnämnden har dock bestämmanderätten gällande vårdens utförande, beroende på vårdbehovet och tillgängliga resurser.¹⁴⁹

I och med LVU har socialnämnden möjlighet att genomföra vård utan samtycke.¹⁵⁰ Socialtjänsten skall ansöka om vård enligt LVU som länsrätten beslutar om.¹⁵¹ För att socialnämnden skall erhålla tvångsbefogenheter av domstolen måste särskilda förutsättningar vara uppfyllda. Ett vårdbehov i

¹⁴¹ Mattsson (2006), s 110ff

¹⁴² Socialstyrelsen, *Ovisshetens barn* (1995), s 77

¹⁴³ Vinnerljung (1996), s 7

¹⁴⁴ SOU 2000:77, s 138

¹⁴⁵ Vinnerljung (1996), s 40

¹⁴⁶ Prop 1979/80:1, s 540

¹⁴⁷ Mattsson (2006), s 41

¹⁴⁸ 6:8 SoL och 13 § LVU

¹⁴⁹ Mattsson (2006), s 38

¹⁵⁰ 1§ st. 2 LVU

¹⁵¹ 4§ LVU

enlighet med 2 eller 3 §§ LVU måste föreligga.¹⁵² 2 § gäller barn under 18 år och 3 § gäller i första hand barn under 18 år, men. Miljöfallen i 2 § LVU gäller barn under 18 år och innebär att vård skall beslutas om ” om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas”. Beteendefallen i 3 § gäller i första hand barn under 18 år, men tvångsingripande kan i vissa fall ske om den unga fyllt 18 men inte 20 år. Sist nämnda paragraf säger att vård skall beslutas ” om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende”.

Beslut som gäller barnet skall, vid tvångsvård, vara i enlighet med barnets bästa. Oavsett frivillig eller tvångsvård så skall barnets bästa vara ledstjärnan vid beslutet.¹⁵³ I LVU står uttryckligen att barnets bästa skall vara avgörande vid alla beslut, och i SoL står att vid åtgärder som rör barn skall hänsyn särskilt beaktas vad hänsynen till vad barnets bästa kräver. M.a.o. finns det inget explicit krav på att besluta i enlighet med barnets bästa. Dock anses den allmänna principen om barnets bästa, uttryckt i artikel 3 i BK, ta över i en sådan situation.¹⁵⁴ Tvångsplaceringar är som regel långvarigare än frivilliga placeringar och det är ej ovanligt att de varar under resten av barnets uppväxt.¹⁵⁵

¹⁵² 1 § st. 2-3 LVU

¹⁵³ 1:2 SoL och 1 § LVU

¹⁵⁴ Mattsson (2006), s 184

¹⁵⁵ Socialstyrelsen, *Ovisshetens barn* (1995), s 41

5 Vårdnadsöverflyttning enligt 6:8 FB och adoption

5.1 Inledning

Även om det ej varit avsikten från början att ett familjehemsplacerat barn skall stanna i familjehemmet, måste planeringen från både familjehemmet och socialtjänsten kunna förändras, om beslutet fattas att barnet skall stanna tills vidare.¹⁵⁶ Att göra en långvarig överenskommelse enligt SoL finns naturligtvis, men en sådan överenskommelse mellan familjehemsföräldrarna, de biologiska föräldrarna och socialtjänsten är ej juridiskt bindande. Föräldrarna och familjehemsföräldrarna kan när som helst bryta överenskommelsen och barnet får flytta.¹⁵⁷ De instrument som den svenska lagstiftningen idag förfogar över för att bättre trygga barns placering på lång sikt är vårdnadsöverflyttning och adoption.¹⁵⁸

5.2 Vårdnadsöverflyttning enligt 6:8 FB

5.2.1 Familjehemsförhållandet upphör

Övervägande om vårdnadsöverflyttning enligt 6:8 FB innebär att socialtjänsten särskilt skall överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden.¹⁵⁹ Bestämmelsen har tillkommit för att man skall ta största möjliga hänsyn till barnets bästa. En vårdnadsöverflyttning är en lång process i många steg och beslut om överflyttningen fattas slutligen i tingsrätten.¹⁶⁰ Socialnämnden skall ta initiativet och väcka talan i tingsrätten. Familjehemsföräldrarna kan alltså ej själva gå till domstolen med en sådan begäran. Vill de få vårdnaden om barnet, får de vända sig till socialnämnden, som får avgöra vad som enligt nämndens mening är bäst för barnet. En vårdnadsöverflyttning i enlighet med 6:8 FB kan ej användas i ett inledande skede av barnets placering, då den förutsätter att barnet *stadigvarande vårdats och fostrats i familjehemmet*.¹⁶¹ Möjligheten för familjehemsföräldrar att överta vårdnaden har funnits sedan 1983 då ändringar i FB¹⁶² gjorde det möjligt att flytta över vårdnaden om det var uppenbart bäst för barnet.¹⁶³ En överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrar innebär att barnet upphör att vara

¹⁵⁶ SOU 2000:77, s 141

¹⁵⁷ Socialstyrelsen, *Ovisshetens barn* (1995), s 77

¹⁵⁸ SOU 2000:77, s. 138

¹⁵⁹ Socialstyrelsen, *Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem* (2006), s 11

¹⁶⁰ Socialstyrelsen, *Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem* (2006), s 37

¹⁶¹ Socialstyrelsen, *Om barnet behöver ny vårdnadshavare* (2006), s 32. Andra lagrum blir istället tillämpliga.

¹⁶² 6:8 st. 2 SoL, 13§ st. 4 LVU

¹⁶³ Se avsnitt 5.2.2

familjehemsplacerat.¹⁶⁴ Då barnet bor hos sina vårdnadshavare, betraktas det ej längre juridiskt som ett placerat barn.

De nya vårdnadshavarna har ingen underhållsskyldighet mot barnet, utan skall se till att barnet får det underhåll liksom andra bidrag som det har rätt till. Någon arvsrätt mellan parterna uppstår ej, utan om vårdnadshavarna vill att barnet skall ärva dem måste de upprätta ett testamente.¹⁶⁵ Vårdnadshavarna har även ansvar för att umgänget skall fungera mellan barnet och föräldrarna.¹⁶⁶ Noterbart är att de ”nya” vårdnadshavarna alltid har rätt att på egen begäran bli entledigade från uppdraget.¹⁶⁷ Vårdnadsansvaret upphör automatiskt när barnet blivit myndigt. Det tvingas då alltså stå helt på egna ben, utan någon rättslig förankring till de f.d. vårdnadshavarna.

I och med en vårdnadsöverflyttning har socialtjänsten inte längre någon lagstadgad skyldighet att följa upp processen.¹⁶⁸ Länsstyrelsens tillsyn enligt 13:2 SoL upphör likaså. Familjehemsplaceringskommunens skyldighet att betala ut ersättning till de nya vårdnadshavarna föreligger ej efter vårdnadsöverflyttningen.¹⁶⁹ Den särskilda tillsynen som socialnämnden skall utöva över ett familjehem, bortfaller också vid en vårdnadsöverflyttning. Dock kvarstår socialnämndens skyldighet att ge vårdnadshavare och barn råd, stöd och hjälp om det behövs.¹⁷⁰

5.2.2 Rekvisitet: Uppenbart bäst för barnet

Som framgår i 6:8 FB skall det vara uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller de som tagit emot barnet. Hur en bedömning av vad som är bäst för barnet rent konkret skall göras framgår ej av förarbetena.

Bestämmelsens främsta syfte är att förhindra att barn som har rotat sig i ett familjehem blir uppryckta från en miljö där de funnit sig till rätta och känner en större samhörighet och känslomässig förankring än i det egna hemmet, även om föräldrarna inte i och för sig är olämpliga som vårdnadshavare. Stort avseende måste alltid fästas vid barnets egen inställning.¹⁷¹ Barnet måste uppfatta familjehemmet som sitt eget hem. Barnets ålder är av betydelse vid avgörande om en vårdnadsöverflyttning är det bästa för barnet. Har barnet omhändertagits och placerats i familjehemmet redan som nyfött, kan de känslomässiga banden vara så starka, att det skulle innebära en katastrof för barnet att flytta.¹⁷² Av den allmänna motiveringen framgår

¹⁶⁴ Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem (2006), s 7-8

¹⁶⁵ Socialstyrelsen, Ovisshetens barn (1995), s 60

¹⁶⁶ Under familjehemsplaceringen låg detta ansvar på socialtjänsten i placeringskommunen.

¹⁶⁷ 6:10b 1 st. FB

¹⁶⁸ Enligt 6:8 st. 1 SoL, 13§ st. 4 LVU och 5:1b SoF

¹⁶⁹ 6:11 SoL

¹⁷⁰ Socialstyrelsen, Ovisshetens barn (1995), s 59

¹⁷¹ Prop. 1981/82:168, s 70

¹⁷² Ewerlöf, Sverne, Singer (2004), s 107.

att det givetvis ej bör vara aktuellt att flytta vårdnaden enligt 6:8 FB till familjehemsföräldrarna från de biologiska föräldrarna, om dessa håller god kontakt med barnet medan det bor i familjehemmet.¹⁷³ Enbart det förhållandet att barnet varaktigt bor hos någon annan än sina föräldrar bör därför inte i sig leda till att vårdnaden om barnet kan tas ifrån föräldrarna.¹⁷⁴ Det är alltså ej lätt att dra några slutsatser om hur tillämpningen av bestämmelsen skall ske. Tillämpligheten av 6:8 FB har prövats av HD i ett fall.

5.2.3 NJA 1993 s. 666

En 14-årig pojke omhändertogs enligt barnavårdslagen och placerades i familjehem 1980, vid ett års ålder. Omhändertagandet upphävdes år 1987. Pojken bodde kvar i familjehemmet och flyttningsförbud meddelades år 1990. Talan väcktes av stadsdelsnämnden mot de biologiska föräldrarna och yrkade att tingsrätten skulle förordna familjehemsföräldrarna att som särskilt förordnade förmyndare utöva vårdnaden om pojken. Samtliga instanser biföll käromålet. HD konstaterade att pojken vid tiden för avgörandet hade vistats i familjehemmet i 13 år och rotat sig i familjehemmet. Enligt utredningen kände pojken en sådan trygghet och gemenskap med familjehemsföräldrarna att han uppfattade deras hem som sitt eget. Pojken hade inte uttryckt någon annan uppfattning än att han ville stanna i familjehemsföräldrarnas hem. Familjehemsföräldrarna uttryckte även en vilja att ta över vårdnadsansvaret. HD konstaterade även att pojken haft bristande kontakt med de biologiska föräldrarna, något som enligt domstolarna berott på att föräldrarna tagit få egna initiativ till kontakt. Det fanns inte något som gav stöd åt de biologiska föräldrarnas påstående att familjehemsföräldrarna var olämpliga som vårdnadshavare. Sammantaget fann HD det vara uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet fick bestå och att vårdnaden överflyttades till familjehemsföräldrarna.

5.2.4 Treårsregeln

En utökad lagstadgad begränsning i återföreningsprincipen skedde i och med en lagändring 2003. Bestämmelser i SoL och LVU¹⁷⁵ innebär att socialnämnden skall överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6:8 FB när ett barn varit placerat i samma familjehem i tre år.¹⁷⁶ Bestämmelsen infördes mot bakgrund av att möjligheten till vårdnadsöverflyttning ansågs ha utnyttjats i alltför liten utsträckning, och att skälen härför inte var tillräckligt starka ur ett barnperspektiv. För 98 % av barnen som varit placerade i minst fem år hade vårdnaden inte flyttats. Som

¹⁷³ Socialstyrelsen, *Ovisshetens barn* (1995), s 51.

¹⁷⁴ Prop. 1981/82: 168, s 39.

¹⁷⁵ 6:8 SoL och 13§ LVU.

¹⁷⁶ Bestämmelsen gäller ej s.k. privatplaceringar enligt SoL eller boende i familjehem enligt LSS, Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (Om barnet behöver ny vårdnadshavare, s 38)

skäl till att socialtjänsten i så hög grad tvekade inför överflyttning av vårdnaden angavs en rädsla för att kontakten mellan barn och förälder skulle upphöra, en ovilja att döma ut en förälder som vårdnadshavare och en avsaknad av kunskap om hur man ska arbeta med vårdnadsöverflyttningar.¹⁷⁷ Vid en senare utredning uppmärksammades även problem som ersättningen till familjehemmen och familjehemsföräldrarnas rädsla att störa relationen till föräldrarna som en följd av eventuella tvister med dessa.¹⁷⁸

5.3 Övervägande om ansökan rörande vårdnadsöverflyttning

Fyra uppföljningar av socialtjänstens arbete med vårdnadsöverflyttningar har gjorts.¹⁷⁹ I den senaste uppföljningen redovisas resultatet att det totalt gjorts 436 vårdnadsöverflyttningar mellan år 2000-2005 där barnet varit placerat 3 år eller mer i samma familjehem. Antalet vårdnadsöverflyttningar under perioden har ökat från 33 till 125. Sedan skyldigheten att överväga infördes 2003 har siffran nästan fördubblats. Som jämförelsesiffra kan nämnas att antalet barn som varit placerade i familjehem 3 år eller mer den 1/1 2005 var 3792.¹⁸⁰

5.3.1 Barnets ålder och placeringstid vid en vårdnadsöverflyttning

Det finns ett slags tidsgräns efter cirka tre års placering - två för de minsta - inom vilken de allra flesta placeringar avslutas. Efter denna tidpunkt avtar drastiskt antalet avslutade placeringar.¹⁸¹ Socialstyrelsens uppföljning visar att nästan hälften av överflyttningarna har gjorts för barn som placerats i tidig ålder (44 procent placerades i familjehemmet vid 0-1 års ålder). Barnets genomsnittliga ålder vid placeringen i familjehemmet är 1,5 år för de barn som flyttats under perioden 2000-2005. Vidare framgår att barnets genomsnittsalder är 11,5 år och den genomsnittliga placeringstiden är 7,5 år vid överflyttningen av vårdnaden.¹⁸²

¹⁷⁷ Prop. 2002/03:53, s 84-85

¹⁷⁸ SOU 2005:81, s 218

¹⁷⁹ Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttning med stöd av 6:8 FB (1991), Socialstyrelsen, Ovisshetens barn, (1995:8), Omhändertagen, SOU 2000:77 Bil. 2 samt Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem (2006)

¹⁸⁰ Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem (2006), s 15

¹⁸¹ Socialstyrelsen, Ovisshetens barn (1995), s 39. Värt att uppmärksamma är att en avslutad placering inte alltid betyder att familjehemsvården för det enskilda barnet upphör, utan bara att den aktuella familjehemsplaceringen tar slut.

¹⁸² Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem (2006), s 17

5.3.2 Faktorer som påverkar en ansökan om vårdnadsöverflyttning

Inledningsvis kan informeras om bristerna i socialtjänstens rutiner kring övervägandeskyldigheten. Det framgår enligt fördjupningsstudien¹⁸³ resultat att i hela 45 % av fallen hade man ej gjort ett övervägande som dokumenterats eller gått till socialnämnd för information. Tidsbrist eller byte av handläggare är de övervägande skälen, men även faktorer som att familjehemsplaceringen precis passerat tre år eller att handläggarna ej har några rutiner för övervägande är bidragande faktorer. Vissa handläggare var även osäkra på form och innehåll i övervägandet och blandade ihop *övervägande* med en *ansökan* om överflyttning av vårdnaden.¹⁸⁴

5.3.2.1 Skäl för en ansökan om vårdnadsöverflyttning

I den senaste uppföljningen av socialtjänsten gjordes en fördjupningsstudie som bl.a. redovisar att handläggaren tagit ställning *för* en ansökan om vårdnadsöverflyttning i endast 14 procent av placeringarna. Att handläggarna i något högre utsträckning tagit ställning för en ansökan om överflyttning av vårdnaden berodde på om barnet placerats i familjehemmet i tidig ålder (0-3 år), om föräldern inte hade något eller enbart sporadiskt umgänge med barnet, om föräldern (enligt handläggaren) inte tog sitt vårdnadsansvar på ett aktivt eller positivt sätt eller om modern hade en varaktig psykisk sjukdom.¹⁸⁵

5.3.2.2 Skäl mot en ansökan om vårdnadsöverflyttning

Av fördjupningsstudien framgår således att för 86 procent av de familjehemsplacerade barnen var en ansökan om vårdnadsöverflyttning inte aktuell. Det framkom även att det ej var aktuellt för 81 procent av de barn där handläggaren bedömt att barnet *har en fast förankring* i familjehemmet och familjehemsföräldrarna rimligtvis måste ha anses ha ersatt föräldrarna. En majoritet av skälen har en koppling till familjehemmets inställning. Olika skäl talade *mot* en vårdnadsöverflyttning¹⁸⁶:

- Familjehemmet ville inte ta över vårdnaden eftersom de mister stödet hos socialtjänsten i placeringskommunen. Efter en vårdnadsöverflyttning skall familjehemsföräldrarna vända sig till socialtjänsten i *vistelsekommunen* vid behov av fortsatt stöd. Föräldrarna uttryckte rädsla att behöva vända sig till nya personer i en annan kommun.
- Både socialtjänsten och familjehemmet tror att relationen till föräldrarna blir sämre vid en vårdnadsöverflyttning. Detta då den

¹⁸³ Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem (2006)

¹⁸⁴ Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem (2006), s 20ff

¹⁸⁵ Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem (2006), s 20ff

¹⁸⁶ Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem (2006), s 28-29

biologiska föräldern kan känna sig helt åsidosatt. En rädsla finns även för att kontakten mellan barnet och det övriga nätverket ska brytas.

- Handläggarna uttrycker en ovilja att ta upp frågan om vårdnadsöverflyttning med föräldern eller familjehemmet då barnet varit placerat en längre tid, av rädsla för att diskussionerna om vårdnadsöverflyttning blir dramatiska.
- Den ekonomiska aspekten har även lyfts fram som en faktor. Av 6:11 SoL framgår dock att kommunen får fortsätta betala skälig ersättning till familjehemsföräldrarna som blir vårdnadshavare. Sveriges Kommuner och Landsting har även utfärdat rekommendationer om ersättning till familjehemmen vid vårdnadsöverflyttning.¹⁸⁷

5.3.2.3 Avslutande kommentarer

Studien visar att handläggare uttrycker en motsättning mellan att ”jobba hem barnet” och skapa förutsättningar i familjehemmet för en vårdnadsöverflyttning. Handläggarna har lyft fram en konflikt som är inneboende i lagstiftningen. Å ena sidan understryks återföreningsprincipen som lagstiftningens mål, å andra sidan verkligheten där barnet i familjehemmet börjar rota sig efter många år och utsikterna att återförenas med sina föräldrar är små.¹⁸⁸ Vissa handläggare anser att en vårdnadsöverflyttning kan ge det placerade barnet en ökad trygghet och dessa arbetar således aktivt med övervägande och ansökan om vårdnadsöverflyttningar. Andra handläggare har starkare föräldrafokus och driver således ej frågan, med rädsla för att äventyra föräldrarelationen vid vårdnadsöverflyttning.

Undersökningen har visat brister i socialtjänstens rutiner kring övervägande av vårdnadsöverflyttningar. Tidsbrist och byte av handläggare har uppgivits vara två vägande faktorer. Oklara riktlinjer från ledningen och osäkerhet vid rutinerna i handläggningen vägs även in. Studien visar även att om familjehemsföräldrarna är negativa går man inte vidare och diskuterar med barnet eller med föräldern.¹⁸⁹ De fördelar som en vårdnadsöverflyttning innebär för familjehemsföräldrarna upplevs som mindre än nackdelarna.

¹⁸⁷ Svenska Kommunförbundet, Cirkulär 2004:39

¹⁸⁸ Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem (2006), s 39

¹⁸⁹ Socialstyrelsen, Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem(2006), s 30

5.4 Adoption idag

5.4.1 Dess rättsverkningar och formella förutsättningar

5.4.1.1 Adoptionens syfte

Syftet bakom adoptionsinstitutet är att skapa ett rättsligt föräldraförhållande mellan adoptanten och adoptivbarnet. Lagändringar från adoptivinstitutets införande 1917, har lett till att alla rättsliga band med den biologiska släkten klipps av och innebär att adoptivbarnet i rättsligt hänseende (både inom familjerätten och enligt annan lagstiftning) skall behandlas som adoptivbarnets eget barn och inte som barn till sina biologiska föräldrar enligt 4:8 FB.¹⁹⁰

5.4.1.2 Adoptanten och adoptivbarnet

Den grundläggande lagregleringen om adoptioner finns i 4 kapitlet FB. Adoptanten skall ansöka om adoption hos tingsrätten.¹⁹¹ För ett godkännande av adoptionen krävs att vissa villkor är uppfyllda. Det stadgas att en ansökan om adoption endast får bifallas om den är till fördel för barnet. Vidare skall sökanden ha uppfostrat barnet eller vilja uppfostra det. Det kan även finnas särskild anledning till adoptionen med hänsyn till det personliga förhållandet mellan barnet och sökande.¹⁹² 1995 infördes ytterligare en bestämmelse för att understryka vikten av att barnets vilja tas hänsyn till med meningen ” Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.”¹⁹³ Detta för att barnets bästa verkligen skall kunna uppnås i mål och ärenden som berör barnet.¹⁹⁴

Om barnet är över tolv år fordras normalt samtycke från barnet. Även fast samtycke ej krävs skall dess åsikter beaktas om barnets ålder och mognad kräver det. Detta skall socialnämnden klarlägga, om det inte anses olämpligt.¹⁹⁵ Samtycke krävs också av den förälder som har vårdnaden om barnet. Om det rör sig om en spädbarnsadoption får ej den biologiska moderns samtycke lämnas förrän hon återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten. Även den andre föräldern skall om möjligt höras om sin inställning till adoptionen.¹⁹⁶

Huvudregeln vid adoption är att adoptanten skall ha fyllt 25 år. Om det gäller adoption av makes, registrerad partners barn (även adoptivbarn) eller

¹⁹⁰ Agell, Saldeen (1989) s 52-53

¹⁹¹ 4:1 FB

¹⁹² 4:6 FB

¹⁹³ 4:6 FB

¹⁹⁴ Prop. 1994/95:224, s 11

¹⁹⁵ 4:5-6,10 FB

¹⁹⁶ 4:5a FB

om det finns synnerliga skäl kan en sökande som inte har fyllt 25 år få adoptera.¹⁹⁷ Detta kan tex. vara då den ena parten är över 25 år och den andre yngre, vilket slogs fast i NJA 1991 s. 21. Där beskrevs att synnerliga skäl kunde föreligga när två unga makar som ej själva kunde få barn ville adoptera och det var fråga om adoption av barn till närstående avliden släkting. De som kan få tillstånd att adoptera är makar, registrerade partner och ensamstående. Makar och registrerade partner skall adoptera gemensamt. Undantag kan dock förekomma om en gift person eller partner vill adoptera den andre makens barn, en s.k. styvbarns- eller närståendeadoption.¹⁹⁸ Ett samboende par får således inte adoptera gemensamt. Domstolen skall även inhämta upplysningar om barnet och adoptanten innan den beslutar om adoptionen. Om barnet inte är myndigt skall rätten inhämta yttrande från socialnämnden.

Det är ej tillåtet att ge eller utlova ersättning från någon sida, inte heller får man avtala om bidrag till barnets underhåll. Om ersättning har getts eller utlovats får adoptionen ej bifallas.¹⁹⁹

5.4.1.3 Nationella adoptionsärenden

När det gäller nationella adoptioner skall yttrande inhämtas från såväl adoptantens som från barnets vårdnadshavares folkbokföringskommun. Sedan skall socialnämnden i den kommun sökanden är folkbokförd, om det ej är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.²⁰⁰ Vid nationella adoptionsärenden finns det även bestämmelser i socialtjänstlagen som blir tillämpliga. Skall barnet placeras hos de tilltänkta adoptivföräldrarna innan adoptionsbeslutet vunnit laga kraft, krävs socialnämndens medgivande eller beslut om vård.²⁰¹ Innan adoptionen är genomförd jämföras barnet med familjehemsplacerade barn, vilket innebär att socialtjänsten har ett ansvar att bl.a. medverka till att barnet får god vård samt att ge de blivande adoptivföräldrarna råd, stöd och annan hjälp de behöver.²⁰² Det kommande medgivandet eller beslutet skall grunda sig på en utredning, som grundar sig på bestämmelserna om hur en utredning till barns skydd eller stöd skall bedrivas.²⁰³ Efter att ett beslut om adoption har fattats ska socialnämnden tillgodose de särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas.²⁰⁴

¹⁹⁷ 4:1, 3 FB och 1§ Lag (1994: 1117) om registrerat partnerskap

¹⁹⁸ 4:3 FB

¹⁹⁹ 4:6 FB

²⁰⁰ 4:10 FB

²⁰¹ 6:6 SoL

²⁰² 6:7 SoL

²⁰³ 11:1-4 SoL

²⁰⁴ 5:1 SoL

5.4.1.4 Socialnämndens yttrande rörande adoption av ett barn som är placerat i familjehem

Ansöker familjehemsföräldrar om att få adoptera ett barn som är familjehemsplacerat hos dem begär tingsrätten ett yttrande från socialnämnden.²⁰⁵ De sökande är redan utredda genom att de har utretts inför ett medgivande eller beslut om vård när de blev familjehem. Men socialnämnden behöver trots kontinuerliga uppföljningar utreda och beskriva den aktuella situationen utifrån vad en adoption innebär. Av särskild vikt i utredningen är barnets relation till sina biologiska föräldrar, relationen mellan barnet och sökande, barnets inställning samt vårdnadshavares inställning.²⁰⁶

5.4.1.5 Adoption utan vårdnadshavarens samtycktvångsadoption

Att genomföra en adoption utan vårdnadshavarens samtycke är idag inte möjligt utom i de fall vårdnadshavaren lider av en allvarlig psykisk störning eller befinner sig på okänd ort.²⁰⁷ Genom 6:8 FB görs möjligheten att frånta föräldrarna det rättsliga vårdnadsansvaret för barnet, även om föräldrarna inte i och för sig är olämpliga som föräldrar. En följd av en sådan vårdnadsöverflyttning är att föräldrarna inte kan förhindra att barnet adopteras. Det råder dock enighet om att denna möjlighet till tvångsadoption ej skall användas på det sättet. När vårdnaden väl flyttats över till familjehemsföräldrarna anses ofta barnets intressen tillräckligt tillgodosedda och anledning saknas att ytterligare befästa barnets rättsliga relation till familjehemsföräldrarna genom adoption.²⁰⁸ De ”nya” vårdnadshavarnas samtycke är dock formellt sett tillräckligt för att adoption skall kunna medges: föräldrarna utan del i vårdnaden skall endast höras om det är möjligt.²⁰⁹ Men det är vårdnadshavarens samtycke som alltså är det primära.²¹⁰ Någon möjlighet att adoptera ett barn mot vårdnadshavarens – dvs. oavsett om det är den biologiske föräldern eller familjehemsföräldern – vilja finns inte enligt svensk rätt.²¹¹ Möjligheten för de ”nya” vårdnadshavarna att adoptera mot en biologisk förälders vilja har endast skett i undantagsfall, då kontakten mellan barn och biologiska föräldrar varit mycket dålig.

Det har dock diskuterats situationer där det borde finnas en möjlighet att adoptera bort barnet trots att vårdnadshavarna motsätter sig det. Detta kan t.ex. vara fallet om barnet placerats som spädbarn, dvs. yngre än ett år, och fått sin känslomässiga tillhörighet i familjehemmet och en återförening med föräldrarna ter sig orealistisk under en överblickbar tid. Utredaren

²⁰⁵ 4:10 FB

²⁰⁶ Socialstyrelsen, Adoption (2008), s 166f

²⁰⁷ SOU 2000:77, s 142

²⁰⁸ Singer (2000), s 280

²⁰⁹ 4:5a st. 1 FB, 4:10 st. 3. FB

²¹⁰ Sjösten (1998), s 115

²¹¹ Davidson, R., Sveket från familjehemsbarnen (1993), s 890-891

underströk barnets intresse av kontinuitet som primärt och föräldrarnas intresse av att få hem sitt barn som sekundärt. Adoption av i synnerhet små barn har visat sig ha många positiva effekter, så som en familj för livet och goda förutsättningar att utvecklas gynnsamt. En annan fördel är att familjehemsföräldrarna ej skulle behöva sväva i ovisshet om barnet får stanna eller inte, vilket kan ha direkt betydelse för deras förmåga att engagera sig känslomässigt i barnet.²¹²

5.4.2 Adoptionsstatistik

Sedan adoptionslagens tillkomst har synen på adoption för barn födda i Sverige förändrats. Såväl lagstiftningen som lagens tillämpning speglar en mer återhållsam syn på adoptions beviljande. Det framstår idag som ett sista alternativ; när inget annat kvarstår. Bidragande faktorer till detta synsätt antas ligga bakom den förändrade inställningen till önskvärdheten av adoption.²¹³ Barnet uppfattas idag som en unik individ med egna behov vilket medfört att barnets behov av föräldrar och föräldrars omvårdnad uppfattas på ett annat sätt än tidigare. Antalet barn i Sverige kan dessutom oftast tas om hand och få vård och omsorg utan att barnet i rättslig mening knyts till den som tar hand om det. Då antalet presumtiva adoptivföräldrar under lång tid varit större än antalet barn tillgängliga för adoption, tycks förutsättningarna för adoption ha skärpts.²¹⁴ Redovisningen av domstolarnas behandlade adoptionsärenden började antecknas 1921. Fram till 1935 var antalet omkring 1000 ärenden per år i landet. En successiv ökning nådde sin kulmen år 1947 då 3691 barn adopterades, av vilket de flesta var födda i Sverige. Efter detta år minskade antalet något och låg runt 2000-2500 adoptioner per år.²¹⁵ De senaste åren adopteras under 200 svenska barn per år. Av dessa har antalet adopterade familjehemsplacerade barn varierat mellan 19 (av 139) år 1999, till 25 (av 159) år 2003.²¹⁶

Sedan mitten av 1960-talet har antalet nationella adoptioner i princip upphört, och de internationella adoptionerna varit den förekommande typen av adoption. Sverige har länge varit ett av de länder som har flest internationella adoptioner i förhållande till folkmängden. Under åren 1998-2004 ökade de internationella adoptionerna totalt sett med närmare 42 procent, innebärandes att Sveriges andel av de internationella adoptionerna minskat markant. Utvecklingen innebär att det enligt en uppskattning nu finns ca.3 gånger fler sökande i världen än det finns tillgängliga barn.²¹⁷

²¹² SOU 2007:77, s 142

²¹³ Se även återföreningsprincipen och dess påverkan, ovan.

²¹⁴ Singer (2000), s 240. Vid jämförelse med andra nordiska länder förstärks intrycket att adoption i Sverige framstår som en sista utväg, iaf. vad gäller barn födda i Sverige. I Danmark adopterades år 1995 totalt 1294 barn, varav 644 barn var födda i Danmark. I Finland fastställs varje år 200-300 adoptioner, varav 5-50 barn från andra länder.

²¹⁵ Adoption (1966), s 8. Inga siffror finns redovisade som visar barnavårdsnämndernas befattning med ärenden som ej ledde till placering av något barn.

²¹⁶ Socialstyrelsen, Familjerätt (2003), s 14. Resterande adpotioner gäller styvbarnsadoptioner eller spädbarnsadoptioner.

²¹⁷ Socialstyrelsen, Adoption (2008), s 16

5.4.3 Domar rörande nationell adoption

5.4.3.1 Dom om styvbarnsadoption²¹⁸

Pontus ansökte om att adoptera sin sedan några år tillika maka Kims biologiska son Philip (10 år gammal). Både Kim och Philips biologiske far, Kennet, samtyckte till adoptionen. Philip uttryckte direkt inför familjerättssekreteraren att han önskade att adoptionen genomfördes. Av familjesekreterarens redogörelse framgick att paret fött ytterligare två söner och man ville ge pojken en mer liknande familjerättslig ställning. Man underströk även den tryggare situation en adoption skulle medföra och att man ämnade anstränga sig för att behålla en kontinuerlig kontakt mellan Philip och dennes biologiske far efter en adoption. Kennet förklarade att han är trygg angående Pontus lämplighet som adoptivfar. Pontus beskrev att han levtt som närvarande pappafigur sedan Philip var två år. Familjens lägenhet beskrevs även, liksom moderns och sökandens tillfredsställelse med sina arbetsanställningar. Familjesekreteraren fann således en styvbarnsadoption vara till Philips fördel. Efter genomgång av handlingarna i ärendet biföll tingsrätten sökandens adoptionsbegäran.

5.4.3.2 Dom om registrerad partners närståendeadoption²¹⁹

Sabina ansökte om att få adoptera Tove (några månader gammal). Toves biologiska mamma som även var Sabinas partner, Malin, samtyckte till adoptionen. Toves biologiska pappa kunde ej yttra sig, då Tove kom till genom insemination i Köpenhamn, där donatorn är anonym. Av stadsdelsförvaltningens utredning framgick att Sabina och Malin blev ett par 2003 och registrerade partner 2005. De omgavs av vänner som inte alltid levde i det som kallas kärnfamilj. Vidare poängterades att de umgicks med flera nära manliga vänner. Utredaren konstaterade att de bor i en lägenhet där Tove hade sitt eget rum. De skulle dela lika på föräldraledigheten. Sabina och Malin ansåg att det är till Toves bästa att Sabina skulle få adoptera henne. Detta då Sabina uppfostrade och tog hand om henne och gav henne obegränsad kärlek. Tove knöt an till henne lika bra som till Malin. De ville även att Tove skulle ha två vårdnadshavare och ett minst lika starkt juridiskt band till sina föräldrar som barn till heterosexuella par har till sina. Slutligen poängterade de att en adoption skulle innebära en stor ekonomisk trygghet för Tove. Socialsekreteraren ansåg att denna närståendeadoption syntes vara till fördel för Tove. Efter genomgång av handlingarna i ärendet lämnade tingsrätten tillstånd till Sabina att adoptera Tove.

²¹⁸ TR Ä 23989-07

²¹⁹ TR Ä 1357-08

5.4.3.3 Dom om styvbarnsadoption mot biologisk faders vilja²²⁰

Detta fall behandlar en ansökan av Arne om att få adoptera sin hustru Ulla-Britts barn Jennie från ett tidigare äktenskap. Med hänsyn till omständigheterna bifölls ansökan trots att barnets fader, Jan, motsatt sig adoptionen. Jennie föddes 1976. Ulla- Britt och Jan separerade 1978. Samma år fick Ulla- Britt ensam vårdnad om Jennie. Jan besökte Jennie ett fåtal gånger mellan åren 1979-1981 och sedan dess endast haft sporadisk brevkontakt. Besöken varade endast några timmar. Jan bodde sedan länge utomlands och hade inga planer på att återvända till Sverige. Av utredningen framgår vidare att Jennie sedan år 1980 bodde hos Ulla-Britt och Arne, att Arne behandlade henne som sitt eget barn och att det i familjen även fanns en son, född 1981. Jan motsatte sig adoption då han ej ville förlora kontakten med Jennie. Socialstyrelsen ansåg det värdefullt för Jennie att få den fastare anknytning till sin familj, som styvfaderns adoption skulle innebära och en adoption skulle vara till gagn för barnet. De tillstyrkte således bifall till adoptionen. HD förklarade att Jans samtycke till adoptionen ej utgjorde en ovillkorlig förutsättning för bifall till adoptionen, men största vikt måste fästas vid hans mening och skälen härför. Hänsyn måste emellertid tas till vilket värde ett umgänge med föräldern kan ha för barnet i det enskilda fallet. HD förklarade att Jennie ej kunde anses ha ett sådant behov av umgänge med Jan att detta borde utgjort ett hinder för adoptionen. Vidare underströk HD att Arne behandlade henne som sin egen dotter och att det måste ansetts vara till fördel för Jennie att hon adopterades av Arne. Ansökan bifölls.

²²⁰ NJA 1987 s. 628

6 Analys

6.1 Inledning

Det offentliga ansvarar för barn som av olika anledningar inte kan bo kvar hemma hos sina biologiska föräldrar. Oavsett samhälleligt ingrepp skall de ansvariga ha barnets bästa för ögonen. I nedanstående analys skall begreppet barnets bästa utifrån de två instituten vårdnadsöverflyttning och adoption diskuteras och även jämföras i syfte att söka klargöra hur barnets bästa för långtidsplacerade familjehemsbarn tillvaratas på främsta sätt.

6.2 Hur har begreppet barnets bästa vid nationell adoption utvecklats under 1900-talet?

Under hela århundradet motiverade man adoptionslagen och dess revideringar med främjandet av barnets bästa. Men när man granskar innebörden av begreppet utifrån tillämpningen av berörda myndigheter framstår barnets bästa endast som mycket svaga ord och föräldrarnas bästa tycks de facto vara i fokus.

Den första adoptionslagen växte fram för att lösa barns sociala problem, vilket även bidrog till en lösning på samhällets svårigheter att försörja barnen, m.a.o. att inte ligga samhället till last, samt att befästa ett barnlöst gift pars äktenskapliga lycka. Argumenten är svåra att hänföra till främjandet av barnets bästa, utan dessa tyder mer på ett främjande av föräldrarnas respektive samhällets bästa. Hur man motiverade att det var barnets bästa som var det primära och inte föräldrarnas, när det endast var lagligt för ett barnlöst par att adoptera, kan man fråga sig. De ekonomiska argumenten tycks vara de som lyste med den starkaste närvaron på olika sätt. Å ena sidan innebar adoptioner ekonomiska avlastningsmöjligheter för samhället, medan å andra sidan syntes adoptivbarn förfördelade genom deras begränsade arvmöjligheter. Lagstiftarens intentioner syftade till att likställa ett adoptivbarn med ett biologiskt barn, men var i många hänseenden långt ifrån vad som blev verklighet. Till att börja med hade adoptivbarnet endast en begränsad rätt till arv. Dels fick bröstarvinges (till vilket adoptivbarn ej räknades) laglott ej begränsas, dels ärvde adoptivbarnet ej adoptivföräldrarnas släkt, utan hade fortfarande detta arvsrättsliga band kvar till sina biologiska föräldrar och dess släkt. Om adoptivföräldrarna ville, kunde de testamentera till adoptivbarnet. Detta skedde normalt endast om de ansåg att utvecklingen hos barnet visade sig vara positiv. Denna begränsning framstår som en hållhake för adoptivföräldrarna och balansen i relationen blev på så sätt till adoptivföräldrarnas fördel. Barnets intressen och rättigheter ansågs tillgodosedda på sätt att det fick en passande uppfostran och utbildning och det ansågs att detta därigenom skulle vara

mer än tacksamt för att ha fått en sådan möjlighet. Det var mer eller mindre något allmänt accepterat att det biologiska bandet var det starkaste och att detta därför alltid hade företräde. Intressant i sammanhanget är att trots att den övergripande ambitionen i det sociala arbetet skulle vara att stärka kärnfamiljen, var adoption en möjlighet att ordna försörjning för barn som annars skulle hamna på institutioner och inte minst att ensamstående mödrar ej då sågs som något problem. Denna inneboende tvetydighet indikerar återigen att den ekonomiska aspekten ligger i förgrunden. Avgörandet om en adoption var till gagn för barnet gjordes dels med jämförande av de biologiska föräldrarna med adoptivföräldrarna, varvid den bättre ekonomin var styrande faktor, dels med motiveringen att barnet ej låg samhället till last.

Länge fanns hävningsmöjligheter för bägge parter med motiveringen att denna främst skulle skydda adoptivbarnet. Förutom barnets möjlighet att häva adoptionen om adoptanterna grovt försummat sina förpliktelser, låg den ekonomiska aspekten i förgrunden igen. Hade adoptivbarnet något att vinna på att gå tillbaka till sina biologiska föräldrar så skulle det ha möjlighet att göra detta. Det är dock tveksamt hur en sådan regel de facto fungerade, dvs. hur kunde ett barn i realiteten avgöra att det ville bryta adoptionsförhållandet, ge upp de som de upplevde som sina föräldrar och att detta var till gagn för barnet? Adoptionsregleringen framstod som att det endast kretsade kring adoptanterna och deras behov. Deras möjligheter att häva adoptivrelationen om barnet grovt förgått sig mot adoptanten eller om detta fört ett grovt eller lastbart liv utvidgades i.o.m. en revidering av lagen 1944. Barnets bästa är långt ifrån i förgrunden, när man tänker på att adoptivföräldrarna kunde häva relationen om barnet ej ansågs duga som adoptivbarn! Denna typ av reklamationsrätt för adoptivföräldrarna var långt ifrån att skapa trygghet och kontinuitet för barnet, utan fanns alltså till för adoptivföräldrarnas trygghet.

Under 1950-talet infördes nya principer som kom att kraftigt förändra synen på adoptioner. Man kom ut med en rådgivningsskrift som då ansågs vara barnbrytande, där man frångick fokus på adoptivföräldrarnas ekonomi. Den starka adoptionen infördes och adoptivbarnet jämställdes med det biologiska barnet i arvsrättsligt hänseende. Den biologiska familjen var nu normen, varvid adoptivfamiljen hade snävts in. I och med detta var det viktigt att adoptivföräldrarna och adoptivbarnet passade varandra - såväl intellektuellt som utseendemässigt. Införandet av de starka adoptionerna framstår som en väg till att familjen skulle uppfattas som vilken biologisk familj som helst, snarare än ett tryggande av barnets plats i familjen. Därför borde hävandemöjlighetens fortlevnad även grunda sig i att man skulle kunna häva relationen om barnet inte utvecklades som man hoppats. Sett från dagens perspektiv borde det vara högst tveksamt hur man kan motivera barnets bästa med att det viktiga var att sammanföra ”svagt begåvade adoptivföräldrar” med ett ”svagt begåvat barn” och vice versa. Det är nu svårt att inse hur barnets bästa skulle kunna främjas av detta synsätt, utan det förefaller nu självklart att barnet normalt utvecklas på bästa sätt med intellektuellt starkare föräldrar. Som tidigare hade barnet och dess behov

ingen plats i det främre ledet, utan det handlade om föräldrarna och vad som passade bäst för dem.

I och med de stora förändringarna inom adoptionsverksamheten under slutet av 1960- och 1970-talet, tog även barnets bästa och dess betydelse en annan vändning. Situationen i Sverige såg annorlunda ut, då bl.a. fler ville adoptera än vad det fanns barn för. För att främja familjebildningsmöjligheten undanröjdes hinder för internationell adoption. Det som var intressant är att adoption ej skulle ses som u-landshjälp, utan snarare som en hjälp från andra länder till svenska barnlösa par. Detta sätt att motivera den internationella adoptionen var märkligt, då barnets bästa var att ha en ömsesidig, nära och kärleksfull relation till familjen och man påstod sig ha frångått föräldraperspektivet och närmat sig barnperspektivet.

1980-talets debatt om främsta sätt att tillvarata barnets bästa vid omhändertagande av barn resulterade i att den relationsorienterade skolan med återföreningsprincipen har präglat den svenska synen för det offentliga ansvar. I och med detta har synsättet att nationella adoptioner av svenska barn bör ses som en sista utväg präglat den svenska socialrätten. Idag är begreppet barnets bästa i sammanhang som rör barn som blivit omhändertagna av samhället under luppen igen och förhoppningsvis kommer nu hänsyn att tas till de personer vars åsikter bör väga tyngst - dvs. f.d. familjehemsplacerade barn och de som blivit nationellt adopterade. Att konkret fastställa begreppets innebörd tar bort den nödvändiga flexibiliteten. Men, att mer fokusera på barnets behov och dess intressen i det konkreta fallet, istället för ideologiska principer, borde logiskt sett vara mer fruktgivande.

Såväl domstolar som socialnämnder skall tydligt redovisa hur de resonerat i det enskilda fallet. Av de tingsrättsprotokoll gällande nationell adoption som analyserats består domstolarnas redovisningar mer eller mindre endast av hänvisningar till socialtjänstens utredningar. I dessa framgår vad som enligt socialtjänsten är att anse som barnets bästa. Faktorer som lyfts fram är barnets vilja, vilken roll adoptanten har i barnets liv och den känslomässiga anknytningen, den biologiska föräldrarnas inställning m.m. I och med att domstolarnas protokoll är mycket knapphändiga framgår inte att/om några specifika kriterier för vad som skall ingå i bedömningen uppsatts, vilket borde betyda att varje socialsekreterare i hög grad gör sin egen subjektiva bedömning. Ett barns öde ligger således mer eller mindre i den utredande socialsekreterares händer. Dagens regler när det gäller familjehemsplacerade barn kan alltså hindra att adoptioner som skulle vara till barnets bästa genomförs.

6.3 När det offentliga ingriper- en ändring av den faktiska och/eller rättsliga vårdnaden

Kan inte de biologiska föräldrarna av olika anledningar tillvarata barnets grundläggande behov förmodas det upp till det offentliga att ingripa. Självklart skall detta vara en undantagsregel då den enskildes privat- och familjeliv skall värnas och prioriteras. Ett samhällsligt ingripande innebär, oavsett om det är på frivillig väg eller tvångsbasis i enlighet med SoL eller LVU, en ändring av den faktiska och/eller rättsliga vårdnaden. I vilken utsträckning som de biologiska föräldrarnas bestämmanderätt begränsas är beroende från fall till fall, och även om det är en frivillig placering eller en placering som sker med stöd av LVU. Trots att det samhällsliga ingripandet är av undantagskaraktär, befinner sig ca.15000 barn årligen under vård, av vilka ca.11000 barn vårdas i familjehem. Oavsett vårdnadsform skall socialnämndens beslut övervägas och prövas var sjätte månad. Ändringar i vårdnadsansvaret vållar debatt, då detta kan leda till mer eller mindre önskade konsekvenser. Den faktiska vårdnaden är den som påverkar barnet direkt, och har således störst betydelse för barnet. Samtidigt som den rättsliga vårdnaden bestämmer det övergripande ansvaret och självklart kan påverka vårdnaden i stort. Betydelsen för barnet av en ändring av den rättsliga vårdnaden kan ifrågasättas. Det familjehemsplacerade barnet fortsätter att bo i familjehemmet och det är familjehemsföräldrarna som utövar den dagliga vårdnaden och det som barnet de facto märker. När ett offentligt ingripande sker skall barnets bästa alltid antingen enligt LVU vara avgörande vid alla beslut eller enligt SoL så skall hänsyn till barnets bästa alltid tas.

Målet vid ett samhällsligt ingripande är att barnen skall återförenas med sina föräldrar och såväl den rättsliga som faktiska vårdnaden återgå till dessa. Det råder en rädsla bland de beslutande organen att flytta över vårdnadsansvaret till andra. Den rådande synen verkar vara att kärnfamiljen och dess konstellation alltid anses vara till barnets bästa och det krävs mycket starka skäl för att frångå detta. Denna syn går mer hand i hand med ett föräldraperspektiv och deras rättigheter, än ett barnperspektiv och vad som faktiskt är bättre för barnet. Om behovet finns att bättre trygga ett barns placering på lång sikt, förfogar den svenska lagstiftningen över två instrument: vårdnadsöverflyttning och det yttersta ingreppet i en familj, adoption. Två institut som används i mycket liten utsträckning.

6.4 Vilka är anledningarna till att socialtjänsten väljer att ha kvar ansvar för barnet respektive lämna över det till nya vårdnadshavare/ adoptivföräldrar?

Detta är naturligtvis beroende av det specifika barnets situation. Av de protokoll från Socialstyrelsen som studerats framgår att det avgörande för dess beslut tycks vara vilken vikt socialtjänsten fäster vid återföreningsprincipen. Det är rimligt att anta att den s.k. ”skolan” myndigheten tror på naturligtvis har en stor betydelse. Den behovsorienterade skolan som innebär att barn åsamkas skada av att stanna i en skadlig miljö, eller den relationsorienterade skolan som betonar vikten av faror som kan uppstå om barn separeras från sina föräldrar. Den relationsorienterade skolan har format den svenska lagstiftningen på området. Detta har medfört att återföreningsprincipen sedan 1970-talet förutsatts vara bäst alternativ i den svenska barnvården, samtidigt som det i slutändan är upp till varje socialarbetare att göra sin bedömning i det enskilda fallet.

Statistik visar dock att det dessvärre finns många barn i dagens Sverige som ej kan återförenas med sina biologiska föräldrar. Dessa barn slussas runt bland de statliga institutionerna eller i olika familjehem, där många stannar under mycket lång tid. För många barn som växer upp i familjehem sker varken en ändring i vårdnaden eller återförening med de biologiska föräldrarna. Vid en granskning av förarbeten och Socialstyrelsens rapporter är det uppenbart att i många fall de placerade barnens omhändertagandeform i själva verket motverkar principen om barnets bästa.

I förhållande till antalet långtidsplacerade barn är det en mycket liten procent som fått sin vårdnad överflyttad, och en än mindre procent av barnen som blivit adopterade.

6.4.1 Institutet vårdnadsöverflyttning och barnets bästa

En vårdnadsöverflyttning i enlighet med 6:8 FB till den eller de som har hand om barnet kan ske när ett barn som vårdats och fostrats i ett annat hem än föräldrahemmet och det är uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet bör bestå. Det primära syftet med bestämmelsen är således att förhindra att familjehemsplacerade barn som har rotat sig i ett familjehem skall bli uppryckta från den miljö där de funnit sig till rätta och känner en större trygghet och känslomässig förankring än i det tidigare hemmet. Trots 3-års-regelns införande sker endast en vårdnadsöverflyttning för ca.100 barn om året, vilket kan jämföras med att ca.3700 barn varit placerade i

familjehem 3 år eller mer. De konstaterade positiva effekterna av en vårdnadsöverflyttning torde vara mycket tveksamma. Innehållet och tolkningen av regeln ger intrycket av att densamma endast är en svag markering av att man tolkar det bästa för barnet utifrån andra perspektiv än endast återföreningsprincipen. Argumentet att det skulle trygga barnets uppväxt och säkra kontinuiteten förefaller mycket tveksamt ur logiskt perspektiv. Vårdnadshavarna kan när som helst avsäga sig sitt uppdrag, och i vilket fall upphör den rättsliga relationen i.o.m. barnets myndighetsdag. Med andra ord är regeln alltså ingen garanti för barnet att ej utsättas för påfrestande ändringar i den faktiska vårdnaden. Skulle en sådan situation uppstå kan man fråga sig om ett sådant entledigande av uppdraget är mer påfrestande för barnet, än om en vårdnadsöverflyttning aldrig hade skett. Då rättspraxis är torftig på området, framgår av Socialstyrelsens utredningar att socialnämnden väljer att väcka talan endast i solklara fall. I HD-fallet NJA 1993 s. 666 framgår att den aktuella pojken vistats i familjehemmet under mycket lång tid. Pojken ville bo kvar i familjehemmet då han uppfattade detta som sitt eget. En bristfällig kontakt var även för handen mellan de biologiska föräldrarna och pojken.

Det vilar ett stort ansvar på socialnämnden att göra ordentliga utredningar och att talan väcks när det visar sig att tillräckliga skäl föreligger, då det endast är nämnden som kan ansöka om detta. Socialtjänstens övervägandeskyldighet och att denna utnyttjas blir därför av utomordentligt stor vikt. Emellertid talar mycket för att någon klar struktur för hur detta skall ske i allmänhet saknas, och att det i stor utsträckning beror på den enskilde handläggaren, och som i sin tur kan ge oacceptabla skillnader i handläggningen från barn till barn vid likartade omständigheter. En skrämmande del härrör till socialtjänstens övervägandeskyldighet. Faktorer som att handläggarna ej har några rutiner för övervägande, att de är osäkra på form och innehåll i övervägandet, samt att de blandat ihop övervägande med ansökan om överflyttning av vårdnaden har lett till att det i så mycket som 45 % av fallen ej skett något övervägande talar för dessa olikheter i handläggningen! En sådan okunskap eller underlåtenhet kan leda till att utredandet av barnets bästa inte ens provas.

Nackdelarna för att en ansökan om vårdnadsöverflyttning skall accepteras väger enligt gjorda undersökningar normalt betydligt tyngre än fördelarna.²²¹ De viktigaste faktorerna som anges torde dock ligga mycket långt bort från barnets bästa kriterier och tyder på att reglementet kring institutet är underutvecklat. Rädslan att kontakten mellan barnet och de biologiska föräldrarna skall försämrats från både socialtjänstens och handläggarnas sida, liksom handläggarnas ovilja att ta upp frågan av fruktan för s.k. dramatiska diskussioner borde vara faktorer som inte borde beaktas. Handlingsplaner för att kontakten med de biologiska föräldrarna ska kunna bibehållas borde självklart finnas. Vidare borde faktorer som handläggarnas ovan nämnda ”fruktan” ej accepteras, och härvidlag finns säkerligen behov av utbildnings- eller relevanta insatser. Vill familjehemmet inte ta över

²²¹ Se kap. 5.3

vårnaden av ekonomiska skäl, är det antagligen lika bra att så ej sker. Den ekonomiska faktorn borde vid hanterandet av barnet ej få vara avgörande, då främjandet av barnets bästa då ej är det primära.

Ett argument som lyfts fram och stödjer det restriktiva användandet av vårdnadsöverflyttningsinstitutet är förhindrandet av adoption mot de biologiska föräldrarnas vilja, då det är vårdnadshavarnas medgivande som är avgörande. Rädslan för denna typ av adoption borde dock vara obefogad, då det endast bör kunna ske mot en biologisk förälders vilja som inte är vårdnadshavare, om denne ej varit delaktig i barnets liv under en längre period, som illustrerats i NJA 1987 s. 628. Med andra ord är det av extrem undantagskaraktär att detta sker.

En vårdnadsöverflyttning är naturligtvis ett större ingrepp i såväl barnets som i föräldrarnas värld och kan endast ske efter noggranna överväganden i varje enskilt fall. Men, lagens intentioner och hur det sker i verkligheten följer inte alltid samma linje. Statistiken visar på ett lågt förtroende för institutet hos socialnämnden. Men, oavsett vilken funktion vårdnadsöverflyttningsinstitutet fyller, förtjänar varje barn som varit långtidsplacerat den basala delen att dess situation övervägs, för att man överhuvudtaget kan närma sig det som man så gärna kallar barnets bästa.

6.4.2 Nationell adoption idag och barnets bästa

Antalet nationella adoptioner i Sverige och socialnämndens inställning visar att nationell adoption ses som en sista utväg. Av de ca. 11000 barnen som är placerade i familjehem, adopteras cirka ett tiotal av dessa per år. I jämförelse med de cirka 200 nationellt adopterade i Sverige per år, adopteras cirka 1000 utländska barn till Sverige. Vid jämförelse med andra nordiska länder framgår att cirka hälften av deras antal av adoptionerna där är nationella. Varför har vi en sådan restriktiv syn gällande nationella adoptioner i Sverige? Inget självklart svar kan ges, men rimligt är att återigen anknyta den ringa adoptionssiffran till den i svensk rätt fast förankrade återföreningsprincipen. Enligt utredande svenska socialarbetare mår barn bäst av att återförenas med sina biologiska föräldrar och har således detta för ögonen vid arbetet med de utsatta barnen. Samtidigt som forskning på området pekar åt motsatt riktning, om återföreningsmöjligheten inte är realistisk. Utredningar med fokus på nationella adoptioner har lyst med sin frånvaro. En livlig debatt har dock förekommit den senaste tiden, där såväl f.d. långtidsplacerade familjehemsbarn liksom engagerade politiker medverkat. Budskapet från dessa källor är tydligt- de nationella adoptionerna bör öka. För att detta skall kunna förverkligas blir det nödvändigt för socialtjänsten att ändra inriktning och gå ifrån befintliga rekommendationer att tämligen reservationslöst hålla fast vid återföreningsprincipen och istället gå mot ett ökat nationellt adoptionsförfarande. Av ovanstående är det en rimlig slutsats att svensk socialpolitik för barn som far illa har präglats mer av ideologiska pendelrörelser än av gedigen vetenskap.

Sedan adoptionsinstitutets införande har kontinuitet och trygghet varit två faktorer som understrukt det positiva med att adoptera. I många fall torde det vara alldeles uppenbart att barnets bästa gagnas av att en adoption genomförs. Ett barn som varit placerat många år i familjehem återvänder sällan tillbaka till sina biologiska föräldrar. Det kräver självklart stora och genomgående utredningar innan adoptionen eventuellt genomförs, för att i möjligaste mån säkerställa att barnet under lång tid ej kan återförenas med sina föräldrar, och därutöver även att kontinuerliga uppföljningar görs efteråt. Barnets intresse av kontinuitet borde väga tyngre än andra faktorer. Att socialnämnden ser realistiskt på den bristfälliga barn- föräldrarrelationen och har adoptionsalternativet i bakhuvudet beroende på situationen synes som det viktigaste, inte att införa adoption som ett självklart alternativ. Av den aktuella debatten framgår bl.a. att f.d. familjehemsbarn poängterar vilken gråzon och osäkerhet det är att leva i olika familjehem då familjehemsföräldrarna när som helst kan avbryta vistelsen. De lyfter även fram det ingenmansland de hamnar i efter de blir myndiga. Detta då det inte finns några rättsliga band till familjehemmet, samtidigt som relationen till den biologiska familjen då många gånger är mycket dålig. En adoption är självklart aldrig en garanti för att relationen skall bli familjär och positiv, men den skapar helt klart förutsättningarna på ett betydligt bättre sätt än andra alternativ.

Ovan har tvångsadoptioner diskuterats och det framgår att det som huvudregel ej är möjligt att adoptera ett barn utan vårdnadshavares samtycke. Situationer har dock lyfts fram då det borde finnas en väg att adoptera bort barnet trots att vårdnadshavarna motsätter sig detta. Som främsta exempel understryks om barnet placerats som spädbarn, dvs. yngre än ett år, och fått sin känslomässiga tillhörighet i familjehemmet och en återförening med föräldrarna ter sig orealistisk under en överblickbar tid. Detta borde vara en möjlighet där adoption blir en realistisk väg att gå. Ett litet barn får sin känslomässiga tillhörighet i familjehemmet i ett betydligt tidigare skede än äldre barn. Vidare har undersökningar visat att adoption av i synnerhet små barn har många positiva effekter, så som en familj för livet och goda förutsättningar att utvecklas gynnsamt. Fördelarna för familjehemsföräldrarna poängteras också, såsom att de ej skulle behöva sväva i ovisshet om barnet får stanna eller inte, vilket kan ha direkt betydelse för deras förmåga att engagera sig känslomässigt i barnet.

Två utredningar tillsattes hösten 2007 för att se hur barnets bästa främst tillgodoses. Alternativet att med offentligrättsliga insatser skapa nya privaträttsliga former, då bl.a. med nationell adoption för ögonen, skall undersökas. I direktivet *Modernare adoptionsregler* lyfts fram att dagens regler kan hindra att adoptioner som skulle vara till barnets bästa för familjehemsplacerade barn genomförs. Då domstolen beslutar i enlighet med socialnämndens yttrande, är det av yttersta vikt att dessa är väl underbyggda och klagörande. Idag finns problem med detta, då det delvis framstår som oklart vad socialnämndens yttrande egentligen skall innehålla och hur långt socialnämndens utredningsskyldighet egentligen sträcker sig.

Oklara regler i kombination med en fast förankrad återföreningsprincip hos socialnämndens utredare tycks alltså i dagsläget verka hämmande i främjandet av barnets bästa såsom verkligheten ser ut idag.

6.5 Slutsatser

Samhället förändras ständigt och nya situationer uppkommer som inte varit förutsedda när våra nuvarande lagar skrevs och principer etablerades. Begreppet barnets bästa tolkas annorlunda idag än under 1900-talet. Grundprincipen har sedan 1970-talet varit att barn som blir omhändertagna av det offentliga skall återförenas med sina biologiska föräldrar. Detta är och bör fortsätta vara huvudregeln, då barn har rätt att vårdas och fostras av sina biologiska föräldrar. Det är dock tydligt att återförening inte alltid är en reell möjlighet och det måste därför finnas alternativ till huvudregeln vid sådana undantagssituationer.

Vårdnadsöverflyttingsinstitutets införande innebar en markering av att det finns situationer då det är befogat att gå ifrån huvudregeln. De positiva aspekterna med en överflyttning av vårdnaden är att chansen ökar att barnet ej slussas runt bland familjehem eller institutioner och att det således upplever en annan känsla av trygghet och kontinuitet i tillvaron. Dagens problem med institutet är dock redan hänförliga till övervägandeskyldigheten hos socialtjänstemännen då det där borde råda en utbredd okunskap gällande vårdnadsöverflyttning. Som ärendena behandlas idag stoppas många gånger processen innan det ens övervägts om barnets bästa skulle främjas via en överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna. Vid jämförelse med vad det permanenta ingreppet adoption innebär, ter sig vårdnadsöverflyttning endast som ett slag i luften. De nya vårdnadshavarna kan avsluta sin roll som vårdnadshavare när de vill och institutets syfte att stärka barnets känsla av kontinuitet och trygghet hänger således på en tunn tråd. Man kan dessutom fråga sig om det blir någon skillnad för barnet vid överflyttningen av den rättsliga vårdnaden, som en vårdnadsöverflyttning innebär, då den faktiska vårdnaden är den som är av primär betydelse och redan är tilldelade familjehemsföräldrarna. Men, självklart har den rättsliga vårdnaden betydelse då detta i stort innebär att ha bestämmanderätt över barnet och en vårdnadsöverflyttning fyller självklart en viss funktion.

Adoption är det yttersta ingreppet som kan göras i familjesfären och skall självklart endast genomföras efter omfattande utredningar. Förhoppningsvis leder de två utredningarna enligt ovan genomgångna direktiv till att de personers röster som borde väga tyngst, de f.d. långtidsplacerade familjehemsbarnen och nationellt adopterade, tillvaratas.

Av ovan nämnda skäl förefaller det därför logiskt att såväl lagstiftaren som tillämpande myndigheter nu får nya möjligheter att hitta en rimligare balans i fall som rör familjehem, vårdnadsöverflyttning och nationell adoption för att tillgodose kraven på barnets bästa. Sammantaget borde detta innebära att

nationell adoption får en ökad betydelse som främsta sättet att nå syftet-
barnets bästa. Det vill säga att det nationella adoptionsinstitutet tar ett steg
framåt i socialtjänstemännens värld och att innebörden av barnets bästa
därmed går in i en ny fas.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Departementspromemorior

Ds Ju 1970: 5

P.M. med förslag till ändringar i adoptionslagstiftningen.

Ds 2001: 53

Föräldrars samtycke till adoption, m.m.

Direktiv

Dir. 1977: 25

Dir. Ju 2007: 150

Dir. S 2007: 168

Statens offentliga utredningar

SOU 1954: 6

Ärvdabalk. Förslag av ärvdabalkssakkunniga.

SOU 1996: 115

Barnkonventionen och utlänningslagen. Delrapport av Barnkommittéen.

SOU 1997: 116

Barnets bästa i främsta rummet, FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige, Barnkommittéens huvudbetänkande.

SOU 2000: 77

Omhändertagen, Samhällets ansvar för utsatta barn och unga, Betänkande av LVU-utredningen.

SOU 2005: 81

Källan till en chans, Nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården, Betänkande av Sociala barn- och ungdomskommittéen.

AKP (Andra kammarens protokoll) 1917: 49, Kommittébetänkanden 1917, Förslag till lag om adoption, avgivet den 15 september 1913

Propositioner

Bet. LU 1908: 19

Lagutskottets betänkande utlåtande, i anledning af väckt

	<i>motion om skrifvelse av Konungen angående lag om adoption.</i>
Prop. 1944: 100	<i>Med förslag till lag angående om ändrad lydelse av 8, 21 och 22 §§ lagen den 14 juni 1917 (nr 378) om adoption.</i>
Prop. 1958 A: 144	<i>Med förslag till ärvdabalk m.m..</i>
Prop. 1970: 186	<i>Föräldrabalken m.m.</i>
Prop. 1979/80: 1	<i>Om socialtjänsten, del A.</i>
Prop. 1981/ 82: 168	<i>Om vårdnad och umgänge m.m.</i>
Prop. 1993/94: 57	<i>Vårdnadshavares skadeståndsansvar.</i>
Prop. 1994/95: 224	<i>Barns rätt att komma till tals.</i>
Prop. 2002/03: 53	<i>Stärkt skydd till barn i utsatta situationer.</i>
Prop. 2005/06: 99	<i>Nya vårdnadsregler.</i>

Litteratur

Adoption. En vägledning för myndigheter, tjänstemän och förtroendemän, vilka har att syssla med frågor om adoption, Stockholm 1955: Direktionen över Allmänna Barnhuset.

Adoption. En vägledning för myndigheter, tjänstemän och förtroendemän, vilka har att syssla med frågor om adoption, Stockholm 1969: Direktionen över Allmänna Barnhuset.

Agell, Anders, Saldeen, Åke, *Faderskap, vårdnad, adoption*, 4 upplagan, Iustus Förlag, Uppsala 1989.

Bohman, Michael, *Adoptivbarn och deras familjer*, Almqvist och Wiksell, Uppsala 1973.

Davidson, Rolf, *Sveket mot familjehemsbarnen*, Svensk Juristtidning 1993, s. 878-891.

Ewerlöf, Göran, Sverne, Tor, Singer, Anna, *Barnets bästa. Om föräldrars och samhällets ansvar*, 5 upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2004.

Lindgren, Cecilia, *En riktig familj. Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917-1975*, Carlsson Bokförlag, Stockholm 2006.

Mattsson, Titti, *Barnet som subjekt och aktör. En rättslig studie om barn i familjehem*, Iustus Förlag, Uppsala 2006.

Schiratzki, Johanna, *Vårdnad och vårdnadstvister*, Norstedts juridik AB, Stockholm 1997.

Singer, Anna, *Föräldraskap i rättslig belysning*, Iustus Förlag, Uppsala 2000.

Vinnerljung, Bo, *Svensk forskning om fosterbarnsvård. En översikt*, Liber Utbildning AB, Stockholm 1996.

Socialstyrelsens rapporter och övriga källor

Socialstyrelsen, *Vårdnadsöverflyttning med stöd av 6: 8 FB*, 1991.

Socialstyrelsen, *Ovisshetens barn*, 1995, Stockholm.

Socialstyrelsen, *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*, 2006, Lindesberg.

Socialstyrelsen, *Adoption*, 2008, Västerås.

Socialstyrelsen, *Familjerätt* 2002,
<http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/FB50AF33-F762-4AB9-BE06-039828302B9D/993/2003447.pdf> (2008-10-10).

Socialstyrelsen, *Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem- Uppföljning av lagändring enligt proposition 2002/03:53*, 2006.
<http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/43011F71-297D-4567-9487-CC2B7752AD24/6427/200610927.pdf> (2008-10-10),

Barnombudsmannen rapporterar, *BO synpunkter på frågor om vårdnad, boende och umgänge*, BR 2005:06.

Dagens Nyheter (2008-09-07).

Stockholms stadsarkiv; Stockholms rådhusrätts arkiv; Stockholms rådhusrätts 1:a avdelning; Diarium, rotel 1-2, Å 24113, år 1922-1924.

Svenska Kommunförbundet, *Vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar- avtal*, Cirkulär 2004: 39.

<http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=55> (2008-10-09).

<http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=61> (2008-10-09).

<http://www.mia.eu/statistik/grund2007.pdf> (2008-10-23).

Rättsfallsförteckning

Domar från Stockholms tingsrätt

TR Ä 1357-08

TR Ä 23989-07

HD-domar

NJA 1987 s. 628

NJA 1993 s. 666